МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: «**РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0123-з
спеціальності: 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
Н. А. Тітовець

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ Л. М. Шульга

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н. _____ Г. З. Скірко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 012 «Дошкільна освіта»
Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

«____» _____20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Тітовець Наталії Анатоліївні

1. Тема роботи: «Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами експериментальної діяльності»
керівник роботи Шульга Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 року № 1447-с

2. Строк подання студентом роботи 01 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): проаналізувати сутність ключових понять дослідження; з'ясувати стан досліджуваної проблеми в педагогічній теорії та практиці сучасної дошкільної школи; розробити та обґрунтувати методику розвитку пізнавальної активності в процесі експериментальної діяльності дошкільників, визначити педагогічні умови організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти.

5. Перелік графічного матеріалу: 1 рисунок, 4 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Шульга Л. М.	05.02.24 р.	05.02.24 р.
Розділ 1	Шульга Л. М.	15.04.24 р.	15.04.24 р.
Розділ 2	Шульга Л. М.	09.06.24 р.	09.06.24 р.
Висновки	Шульга Л. М.	14.09.24 р.	14.09.24 р.
Додатки	Шульга Л. М.	26.11.24 р.	26.11.24 р.

7. Дата видачі завдання 05.02.2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Збір та систематизація матеріалу	лютий	виконано
2.	Написання вступу	березень	виконано
3.	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4.	Написання другого розділу	червень	виконано
5.	Написання висновків	вересень-жовтень	виконано
6.	Оформлення додатків	листопад	виконано
7.	Оформлення роботи, рецензування	грудень	виконано
8.	Захист	лютий	

Студент _____ Тітовець Н. А.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Шульга Л. М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Вахняк Н. В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 52 с., 1 рисунок, 4 таблиці, 47 джерел, 3 додатки.

Мета дослідження: розроблення і теоретичне обґрунтування методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

Об’єкт дослідження: процес розвитку пізнавальної активності дошкільників.

Предмет дослідження: методика розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

Методи дослідження: загальні методи наукового пізнання – діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при визначенні ефективних методів розвитку пізнавальної активності і аналізі впливу експериментальної діяльності на пізнавальну активність; методи теоретичного дослідження – педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури й особливостей пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Теоретичне значення роботи полягає в науковому обґрунтуванні методики розвитку пізнавальної активності в експериментальній діяльності дітей дошкільного віку.

Практичне значення полягає в розробленні методики розвитку пізнавальної активності в процесі експериментальної діяльності дітей дошкільного віку та визначенні педагогічних умов організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

РОЗВИТОК, ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ, ДІТИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

SUMMARY

Titovets N. A. Development of Cognitive Activity of Preschool Children by Means of Experimental Activity

This qualification work consists of an introduction, two parts, conclusions, a bibliography of 47 sources (including 4of foreign origin), and three appendices.

In the context of educational reform, increasing attention is being paid to the development of cognitive activity in children, particularly in preschool age. This period is crucial for shaping the foundation of a child’s personality, sparking interest in learning, and promoting curiosity. During this time, children actively explore the surrounding world, demonstrating a natural interest in phenomena and objects around them and a desire for independent knowledge acquisition and experimentation. Developing the skills to investigate, analyze, and synthesize information is a critical aspect of personality development, laying the groundwork for successful future learning.

The importance of enhancing cognitive activity in preschool children is supported by numerous psychological and pedagogical studies that have examined patterns of cognitive development and the impact of exploratory activities on children's engagement across various educational areas. Researchers emphasize that cognitive development occurs through active interaction with the environment and believe that child experimentation, research activities, and play scenarios are effective ways to foster cognitive activity. These approaches allow children to independently acquire knowledge and develop an understanding of the world.

However, despite the extensive exploration of cognitive development in preschool children, the issue of establishing educational conditions that foster children’s active self-realization in a supportive learning environment remains relevant.

The research purpose is to develop and theoretically justify methodologies for enhancing cognitive activity in preschool children through experimental activities.

The research tasks:

1) to explore the state of the problem in psychological and pedagogical theory, clarifying the concept of “development of cognitive activity in preschool children”;

2) to determine the role of experimental activities in fostering cognitive activity among preschoolers;

3) to develop and substantiate a methodology for enhancing cognitive activity in preschool children through experimental activities;

4) to identify the pedagogical conditions for organising experimental activities in preschool education.

The object of the research is the process of developing cognitive activity in preschool children.

The subject of the research is a methodology for enhancing cognitive activity in preschool children through experimental activities.

The Part 1 “Scientific and Theoretical Foundations of Cognitive Activity in Preschool Children” examines the concept of cognitive activity in preschool age, the state of the issue in psychological and pedagogical theory, and the role of experimental activities in fostering cognitive activity among preschoolers.

The Part 2 “Justification of the Methodology for Developing Cognitive Activity in Preschool Children through Experimental Activities” includes the development and substantiation of a methodology for fostering cognitive activity in preschool children through experimental activities and the identification of pedagogical conditions for organizing experimental activities in preschool institutions.

The results obtained may be used by educators in preschool institutions.

Keywords: development, cognitive activity, preschool children, experimental activity.

ЗМІСТ

Вступ……..... 8
Розділ 1. Науково-теоретичні засади пізнавальної активності дітей дошкільного віку……..……..... 12
1.1. Сутність поняття пізнавальної активності в дошкільному віці, стан проблеми у психолого-педагогічній теорії…….. 12
1.2. Роль експериментальної діяльності у формуванні пізнавальної активності дошкільників……. 28
Розділ 2. Обґрунтування методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності ……..... 38
2.1. Методика розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності ……. 38
2.2. Педагогічні умови організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти ……..…... 50
Висновки……... 56
Список використаних джерел……. 59
Додатки……. 64

ВСТУП

В умовах реформування освіти дедалі більше уваги приділяється розвитку пізнавальної активності дітей, особливо в дошкільному віці. Дошкільний вік є важливим періодом для формування основ особистості, розвитку інтересу до пізнання та навчання. У цей період життя дитина активно досліджує навколишній світ, проявляє природну цікавість до явищ і об'єктів навколо себе, прагне до самостійного отримання знань та експериментування. Формування вміння досліджувати, аналізувати та синтезувати інформацію є важливим складником розвитку особистості, яка закладає основу для успішного навчання дитини в майбутньому.

Актуальність проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами експериментальної діяльності підтверджується основними положеннями законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національної доктрини розвитку освіти XXI століття, Конвенцією про права дитини, Концепцією Нової української школи, Базовим компонентом дошкільної освіти та ін.., які унормовують вимоги держави до повноцінного розвитку дитини.

Закон України «Про освіту» закріплює необхідність створення умов для всебічного розвитку особистості, формування в неї навичок самостійного мислення, творчої активності та підготовки до життя у сучасному світі. Згідно з цим законом, освіта має бути орієнтована на розвиток здібностей, талантів та нахилів кожної дитини, що є важливим аспектом для дошкільного віку, коли формується базовий інтерес до пізнання світу.

Закон України «Про дошкільну освіту» наголошує на важливості забезпечення умов для інтелектуального, морального та фізичного розвитку дітей дошкільного віку. У статтях цього закону вказано на потребу сприяти формуванню в дітей допитливості, пізнавальної активності та самостійності в процесі отримання знань. Це обґрунтовує необхідність використання методів,

що стимулюють природне бажання дітей досліджувати навколишнє середовище, зокрема в процесі експериментальної діяльності.

Базовий компонент дошкільної освіти України (Державний стандарт дошкільної освіти) передбачає розвиток пізнавальних і творчих здібностей дітей та акцентує на практичних підходах до навчання. У цьому документі підкреслено, що освітній процес у закладах дошкільної освіти має бути спрямований на розвиток допитливості та інтересу до експериментування, що є природною формою активності для дошкільнят.

Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Україною, передбачає право кожної дитини на розвиток своїх здібностей та можливостей. Згідно з цим документом, освіта має сприяти розвитку талантів і здібностей дітей, що також включає пізнавальну активність та експериментальну діяльність як основні аспекти гармонійного розвитку особистості.

Отже, положення чинних законів України та міжнародних документів наголошують на важливості всебічного розвитку особистості дитини, зокрема через підтримку пізнавальної активності та стимулювання природної допитливості. Це підтверджує актуальність дослідження та підкреслює важливість використання експериментальної діяльності в навчально-виховному процесі для розвитку пізнавальних здібностей дітей дошкільного віку.

Актуальність проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку підтверджується численними дослідженнями психологів (Г. Костюк, Ж. Піаже, Т. Піроженко та ін.) та педагогів (Г. Бєлєнька, Н. Лисенко, Т. Михайліченко, З. Плохій, Л. Швайко, Т. Шумей та ін.), які вивчали закономірності пізнавального розвитку дітей та вплив пошуково-дослідницької діяльності на їхню активність у різних освітніх напрямах. Дослідники підкреслюють, що пізнавальний розвиток дитини відбувається завдяки активній взаємодії з навколишнім середовищем і вважають, що дитяче експериментування, дослідницька діяльність та ігрові ситуації є ефективними засобами розвитку пізнавальної активності дітей, дозволяють дитині самостійно набувати знання та формувати уявлення про світ. Результати

досліджень провідних психологів та педагогів вказують на те, що експериментальна діяльність є важливим і дієвим засобом розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Однак, попри багатоаспектне висвітлення проблеми пізнавального розвитку дітей дошкільного віку, питання забезпечення педагогічних умов, які б сприяли активній самореалізації дітей в розвивальному просторі залишається актуальним і зумовлено наявністю суперечностей між:

– вимогами Державного стандарту до розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку, і спрямуванням освітнього процесу в закладі дошкільної освіти на практиці переважно на логічний рівень усвідомлення характеристик об’єктів навколишнього світу;

– наявними потенційними можливостями розвивального середовища, ігрової та дослідницької діяльності й недостатнім їх використанням в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Наявність означених суперечностей, актуальність цієї проблеми, її важливість для педагогічної теорії та недостатній рівень розробленості щодо освітньої практики зумовили вибір теми дослідження: «Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами експериментальної діяльності».

Мета дослідження полягає в розробленні та теоретичному обґрунтуванні методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

Завдання дослідження:

1. Дослідити стан проблеми в психолого-педагогічній теорії та з’ясувати сутність поняття «розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку».

2. З’ясувати роль експериментальної діяльності у формуванні пізнавальної активності дошкільників.

3. Розробити та обґрунтувати методику розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

4. Визначити педагогічні умови організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти.

Об’єкт дослідження – процес розвитку пізнавальної активності дошкільників.

Предмет дослідження – методика розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

Для розв’язання поставлених завдань було застосовано наступні методи дослідження: загальні методи наукового пізнання: діалектичний і логічний методи пізнання, абстрагування, аналіз і синтез, індукція й дедукція при розробленні та обґрунтуванні методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності та визначенні педагогічних умов організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти; методи теоретичного дослідження: педагогічний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури, нормативно-правових документів та узагальнення отриманої інформації з метою дослідження сутності, структури та особливостей розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали можливість якісно проаналізувати науково-теоретичні дані.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні методики розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в експериментальній діяльності та визначенні педагогічних умов організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти.

Результати досліджень можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти при вирішенні завдань із розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності.

РОЗДІЛ 1
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність поняття пізнавальної активності в дошкільному віці, стан проблеми у психолого-педагогічній теорії

Пізнавальна активність є однією з базових характеристик особистості, яка формується з раннього віку та сприяє інтелектуальному й творчому розвитку дитини. Особливо важливим є період дошкільного віку, коли діти проявляють природну допитливість і прагнуть досліджувати навколишній світ. Пізнавальна активність забезпечує формування інтересу до нових знань і стимулює інтелектуальну діяльність, що закладає основу для подальшого успішного навчання та розвитку особистості.

Розвиток пізнавальної активності є важливим складником повноцінного розвитку дитини, який передбачено низкою нормативних документів: Законом України про освіту, Законом України про дошкільну освіту, Конвенцією про права дитини, Базовим компонентом дошкільної освіти.

Передумовою повноцінного розвитку дошкільника та подальшої його самореалізації у житті визначено державним стандартом дошкільної освіти в Україні забезпечення якості рівня розвиненості, освіченості та вихованості дитини, збереження самоцінності, щасливе проживання дошкільного дитинства [1, с. 3].

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти повноцінний розвиток дошкільника вимагає забезпечення своєчасного формування компетентностей, серед яких важливу роль посідає здатність дитини використовувати власну сенсорну систему в процесі пізнавальної діяльності, визначена як сенсорно-пізнавальна компетентність [1, С. 10–11]. Сенсорно-пізнавальна, логіко-математична, дослідницька компетентність – це здатність дитини

використовувати власну сенсорну систему в процесі логіко-математичної і дослідницької діяльності [1, с. 10].

Термін «пізнавальна активність» має широкий спектр значень у психолого-педагогічній науці та пов’язаний з такими поняттями, як «допитливість», «інтерес до пізнання», «пізнавальна діяльність», «пізнавальний розвиток» тощо. Пізнавальна активність проявляється в інтересі дитини до нових знань, бажанні самостійно досліджувати й аналізувати явища та предмети навколишнього світу. Ця активність є основою для розвитку важливих якостей особистості, таких як самостійність мислення, ініціативність, креативність та інтерес до навчання.

Сучасні психологи та педагоги приділяють велику увагу дослідженню сутності пізнавальної активності та розробці ефективних методів її стимулювання. Наукові підходи до вивчення цього поняття суттєво відрізняються, що зумовлено складністю самого явища та багатогранністю його проявів у поведінці й навчальній діяльності дітей дошкільного віку.

Розвиток пізнавальної активності вимагає створення відповідних умов та використання методів, які сприятимуть ініціативності та самостійності дітей у процесі набуття знань. У контексті цього питання особливої уваги заслуговує експериментальна діяльність, яка дозволяє дитині самостійно відкривати нові знання через безпосереднє практичне дослідження. Таким чином, актуальність проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку зумовлюється потребою у формуванні в них інтересу до пізнання та прагнення до самостійної діяльності.

У цьому розділі ми розглянемо сутність поняття «пізнавальна активність» у дошкільному віці, а також проаналізуємо різні підходи до його розуміння у психолого-педагогічній теорії. Окрему увагу буде приділено огляду наукових досліджень, які вивчають розвиток пізнавальної активності у дітей дошкільного віку.

Для визначення поняття пізнавальної активності вважаємо за необхідне проведення наукового аналізу його сутності в літературі.

Поняття пізнавальної активності в психології пов’язується з пізнавальним розвитком.

Поняття розвитку розглядається як багатовимірний і динамічний процес кількісних та якісних змін, що відбуваються в людині протягом її життя; процес незворотних, спрямованих і закономірних змін, що призводить до виникнення кількісних, якісних і структурних перетворень психіки й поведінки людини [28, с. 260]. Розвиток охоплює перетворення та ускладнення психічних процесів, формування нових здібностей, умінь, навичок, а також зміни в особистісній сфері, цінностях і поведінці.

З психологічного погляду розвиток передбачає не лише накопичення нових знань і вмінь, але й формування нових структур свідомості, які дозволяють людині адаптуватися до соціального середовища, розв’язувати проблеми та досягати самореалізації. При цьому розвиток відбувається в процесі низки стадій або періодів, кожен з яких характеризується певними завданнями, викликами та новоутвореннями. Наприклад, Ж. Піаже виокремив різні стадії когнітивного розвитку, пов’язані зі становленням логічного мислення. Основи теорії когнітивного розвитку Ж. Піаже є однією з найвпливовіших праць у цій галузі завдяки опису його стадій та ключових концепцій [46]. Значну увагу Ж. Піаже приділив вивченню інтелектуального розвитку дітей з народження до двох років, зокрема, формуванню сенсомоторного інтелекту [47].

Е. Еріксон описав стадії психосоціального розвитку, де кожен етап супроводжується певною кризою та можливостями, що стало основою його теорії особистісного розвитку. Теорія розглядає ключові етапи розвитку людини від дитинства до старості та описує, як кожна стадія впливає на формування особистості [45].

Так, Е. Еріксон визначив стадії психосоціального розвитку як послідовність восьми етапів, які людина проходить упродовж свого життя. Кожна стадія характеризується певною психосоціальною кризою або завданням, яке людина має вирішити для здорового розвитку особистості.

Успішне проходження кожного етапу сприяє формуванню позитивних якостей, тоді як невирішена криза може спричинити труднощі в майбутньому. За Е. Еріксоном психосоціальний розвиток має стадії: довіра і недовіра (від народження до 1 року); автономія чи сором і сумнів (1–3 роки); ініціатива чи почуття провини (3–6 років); працьовитість чи відчуття неповноцінності (6–12 років); ідентичність чи розмитість ролі (підлітковий вік, 12–18 років); близькість чи ізоляція (рання дорослість, 18–40 років); продуктивність чи стадність (середня дорослість, 40–65 років); цілісність Я чи відчай (пізня дорослість, 65 років і більше). Теорія Еріксона показує, як подолання криз кожної стадії сприяє розвитку особистості, а невирішені кризи можуть створити труднощі в подальшому житті, впливаючи на самовідчуття та стосунки з іншими людьми [45].

Аналіз літературних джерел показує, що в психології розвиток розглядається як процес, обумовлений біологічними, соціальними та особистісними факторами, які впливають на швидкість, особливості та індивідуальність розвитку кожної людини. Слід також зазначити про зв’язок розвитку з пізнанням, яке в психології розуміється як процес цілеспрямованого активного відображення об’єктивного світу у свідомості людини [27, с. 206].

Пізнавальні (когнітивні) процеси (Cognitive processes) трактуються в психології як розумові процеси, що забезпечують людині здатність як до пояснення, так і передбачення навколишньої дійсності [37, с. 339].

З психологічного погляду пізнавальна активність є активною діяльністю особистості, що спрямована на здобуття знань, розвиток уявлень і формування навичок, а також на пізнання навколишнього світу. Пізнавальна активність є мірою розумових зусиль для задоволення особистих пізнавальних інтересів, джерелом розвитку яких є когнітивна потреба, а процес задоволення цієї потреби виконується як пошук, спрямований на відкриття невідомого та його засвоєння. Вона є невіднятною частиною пізнавальної діяльності та включає процеси, які сприяють інтелектуальному розвитку, зокрема розвитку сприйняття, уваги, пам’яті, мислення та уяви. Пізнавальна активність є

важливим чинником розвитку когнітивних здібностей, творчих можливостей та самостійного мислення.

Аналіз літературних джерел доводить, що основними аспектами пізнавальної активності в психології розглядаються: мотивація та інтерес, самостійність, процес пізнання, вплив середовища.

Пізнавальна активність неможлива без наявності внутрішнього мотиву, який спрямовує людину до пізнання. Інтерес до нових знань і бажання розв'язувати пізнавальні завдання є потужними рушіями цієї активності. Дитина або доросла людина, що активно шукає нову інформацію або розв'язує пізнавальні задачі, демонструє високий рівень пізнавальної активності.

Психологічний словник надає наступне визначення мотиву: «Мотив – це внутрішня стійка психологічна причина поведінки або вчинку людини» [28, с. 147]. Педагогічні словники трактують мотивацію як: спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб суб'єкта; предметно спрямовану активність певної сили; предмет (матеріальний або ідеальний), що спонукає і визначає вибір спрямованості дії; усвідомлену причину, що становить підґрунтя вибору дій і вчинків особистості [7; 24; 25].

Дослідження проблеми мотивації в психології є важливим складником для розуміння того, як індивіди стимулюють свою діяльність, досягають цілей і розвиваються в різних сферах життя. Мотивація визначається як внутрішній процес, який ініціює, спрямовує та підтримує поведінку людини, впливаючи на її активність і досягнення певних результатів [3].

Таблиця 1.1

Наукові підходи у трактуванні мотивації

Назва	Автори	Трактування
психоаналітичний підхід	З. Фрейд	мотивація пов'язана з інстинктами людини, що є результатом внутрішніх конфліктів між свідомим і підсвідомим
гуманістичний підхід	А. Маслоу, К. Роджерс	в якому мотивація розглядається через призму задоволення потреб, визначивши її ієрархію в піраміді потреб, від основних

Продовження таблиці 1.1

		фізіологічних до вищих – потреби в безпеці, соціальній приналежності, повазі та самореалізації
біхевіоризм	Б. Скіннер, Дж. Ватсон	мотивація як результат зовнішніх стимулів і реакцій на них, наприклад, нагород та покарань
когнітивний підхід	Дж. Брунер і У. Нейсер	мотивація як процес, в якому індивід активно обирає свої цілі на основі когнітивних оцінок, внутрішніх переконань і переконливих суджень щодо того, наскільки важливо досягти певної мети
теорія самодетермінації	Е. Дека і Р. Райан	мотивація поділяється на внутрішню і зовнішню. Внутрішня мотивація виникає, коли людина займається діяльністю заради самого процесу, а зовнішня – коли є зовнішні винагороди або тиск

Е. Дека і Р. Райан розробили теорію самодетермінації (Self-Determination Theory, SDT), яка зосереджена на мотивації та її впливі на поведінку людини. Згідно з їхньою теорією, існують два основних типи мотивації: внутрішня та зовнішня, кожна з яких має свої відмінності та впливи на поведінку [44]. Внутрішня мотивація виникає, коли людина виконує діяльність заради самого процесу, а не через зовнішні винагороди чи примуси. Наприклад, людина може займатися певною справою, тому що їй це цікаво, вона отримує задоволення від процесу чи розвитку навичок. Така мотивація часто асоціюється з високим рівнем самореалізації та задоволенням від досягнення особистих цілей.

Зовнішня мотивація, на відміну від внутрішньої, виникає через зовнішні чинники, такі як винагороди, похвали, матеріальні заохочення або навіть страх перед покаранням. У цьому випадку людина виконує діяльність з метою отримання нагороди або уникнення негативних наслідків [44].

Вивчення мотивації навчання як важливої дидактичної категорії набуло найбільшого розвитку у другій половині XX століття. Саме в цей період

з’явились нові підходи до розуміння мотивації як суттєвого чинника, що визначає ефективність навчання та розвитку особистості. Значно розширилося розуміння мотивації в контексті освіти, що пов’язано з розвитком психології навчання та педагогіки. Особливо важливими стали теорії, що пояснюють мотивацію як складний внутрішній процес, який визначає ставлення учнів до навчання, а також їхню активність у цьому процесі [21].

З другої половини ХХ століття, мотивація навчання стала однією з основних тем у педагогіці та дидактиці. Починаючи з 60-х років ХХ століття, у педагогіці почали з’являтися ідеї, що мотивацію необхідно не тільки враховувати, але й активно розвивати в процесі навчання. Це вимагає від педагога здатності створювати таку навчальну атмосферу, в якій учні будуть мотивовані до здобуття нових знань і навичок. Тому мотивація навчання стала важливим складником дидактичної стратегії [21].

Зі зміною підходів до мотивації навчання почали активно використовувати такі методи, як нагороди, заохочення, але також технології, що сприяють розвитку внутрішньої мотивації, як-от індивідуалізація навчання, застосування інноваційних методів, розвиток творчих здібностей учнів.

З розвитком теорії когнітивного навчання у педагогіці акцент зроблено на важливості внутрішнього когнітивного інтересу учнів до навчання та їхньої здатності до самостійного пізнання, що стимулює розвиток пізнавальної мотивації.

Завдяки розвитку психології та педагогіки в другій половині ХХ століття стало можливим застосування комплексного підходу до мотивації навчання. Сучасні дослідження включають:

Розгляд мотивації як не лише індивідуальної, але й соціальної характеристики, що формує групова діяльність і колективна атмосфера в класі.

Вивчення впливу нових технологій на мотивацію, зокрема як інтерактивні методи навчання та електронні ресурси можуть стимулювати інтерес до навчання [22].

Мотивація навчання стала не тільки предметом теоретичних досліджень, але й практичних підходів до організації навчального процесу, де важливими є як внутрішні, так і зовнішні фактори стимулювання активності учнів.

Позитивна мотивація до навчання формується через створення цікавих, змістовних завдань, що викликають у дітей бажання пізнавати нове. Важливим є взаємодія між зовнішніми (оцінки, винагороди) і внутрішніми (цікавість, інтерес) чинниками мотивації. Мотивація може бути підтримана шляхом створення атмосфери підтримки та прийняття в навчальному середовищі, що дозволяє дітям відчувати себе безпечно і впевнено у своїх здібностях [5].

Важливим аспектом пізнавальної активності є самостійність, яка забезпечує дітям можливість не лише отримувати знання, але й активно їх здобувати, аналізувати, застосовувати в різних ситуаціях. Вона є ключовим чинником, що сприяє розвитку самостійного мислення, творчості та здатності до саморозвитку, що є важливим у будь-якому віці, особливо у дошкільному періоді.

Самостійність у контексті пізнавальної активності науковці визначають як здатність особистості до організації власної навчальної діяльності, пошуку інформації, розв’язування проблем, здійснення експериментів і творчих пошуків без прямого керівництва ззовні [11].

Одним із перших учених, який активно впроваджував у практику навчання методи, які сприяли розвитку пізнавальної самостійності, був Сократ. Даний метод названий на його честь – метод сократичної бесіди, який пізніше перейменований в частково-пошуковий. Античні філософи вважали, що розвиток мислення і здібностей особистості є найбільш ефективним в умовах самостійного пізнання [36].

Аналіз літературних джерел доводить, що науковці розглядають низку важливих аспектів у самостійній діяльності для пізнавальної активності:

– дитина, здійснює пізнавальну діяльність, вчиться самостійно ставити мету, обирати способи досягнення результату та оцінювати свої досягнення;

– самостійність виявляється в здатності не лише отримувати інформацію, але й аналізувати, створювати альтернативи, шукати оптимальні способи розв’язання задач, вона є важливим складником процесу навчання;

– здатність до самостійності розглядається як уміння оцінювати власні дії, визначати помилки та шляхи їх виправлення, оцінювати якість результату своєї діяльності [35].

Питання пізнавальної активності розглядається разом з діяльністю та тісно пов’язане з такими поняттями, як самостійність та незалежність. Тому умовою розвитку пізнавального інтересу дитини та підняття його на вищий рівень є власна практична дослідницька діяльність дитини, а саме, навчити знаходити необхідну інформацію[18, с. 34]. Розвиток пізнавального інтересу – це багатогранний процес, який вимагає внесення в життя дитини різноманітності. Маючи сформовані пізнавальні інтереси, дитина буде зацікавленою у навчанні та мати високий рівень успішності.

Аналіз публікацій українських науковців та практиків доводить, що самостійність є основою для розвитку пізнавальної активності в цілому, завдяки самостійній діяльності діти здобувають знання й навички, що дозволяють їм активніше взаємодіяти з навколишнім світом і розв’язувати пізнавальні задачі. Ключові моменти, пов’язані з розвитком самостійності як аспектом пізнавальної активності, включають: розвиток інтересу та ініціативи; відповідальність за власні дії; задоволення від досягнення мети.

Діяльнісний компонент пізнавальної активності передбачає опановування дітьми уміннями ставити мету діяльності, організовувати її та правильно оцінити результат, виявляти високу самостійність в процесі навчально-пізнавальної діяльності [35]. Самостійність є важливим фундаментом для подальшого навчання в школі та дорослому житті. Вона сприяє розвитку таких важливих навичок, як критичне мислення, здатність до прийняття рішень, ефективна організація діяльності. Людина, яка розвинула самостійність у навчанні, здатна досягати високих результатів, оскільки вона вміє самостійно визначати мету, стратегії та шляхи її досягнення.

Отже, самостійність як аспект пізнавальної активності є важливим фактором, що визначає не лише ефективність освітнього процесу, але й загальний розвиток особистості, її здатність до саморозвитку, критичного осмислення та розв’язання складних задач.

Ключову роль у розвитку пізнавальної активності дітей відіграє пізнавальний процес. Пізнавальний процес – психічний процес, за допомогою якого людина пізнає світ. Пізнавальна діяльність складається з пізнавальних психічних процесів: відчуття, сприймання, уваги, пам’яті, уяви, мислення і мовлення, які є основою для розширення знань і розвитку навичок пізнання. В дошкільному віці саме завдяки пізнавальним процесам дитина досліджує навколишній світ, що сприяє її інтелектуальному і соціально-емоційному розвитку [9].

Пізнавальний процес охоплює різні психічні функції та здібності, які допомагають дітям розвивати активне ставлення до навколишнього середовища: сприймання, увагу, пам’ять, мислення, уяву.

Сприймання є першим етапом у процесі пізнання, коли дитина сприймає інформацію через органи чуття. В дошкільному віці сприймання є провідним процесом, адже діти активно досліджують об’єкти, вивчають їхні властивості, форму, колір, звук. Це закладає основу для подальшого мислення та розуміння складніших понять.

Важлива для пізнавальної діяльності є увага, оскільки дозволяє дитині зосереджуватися на конкретних об’єктах чи явищах. Завдяки розвитку уваги дитина вчиться розрізняти важливі деталі, що впливає на точність сприймання і розуміння інформації.

Дитина здатна зберігати та відтворювати інформацію завдяки пам’яті. У дошкільному віці пам’ять ще має мимовільний характер: дитина запам’ятовує те, що їй цікаво. Проте, з часом розвиваються й елементи довільної пам’яті, коли дитина може цілеспрямовано запам’ятовувати інформацію.

У дошкільному віці формується наочно-дійове та наочно-образне мислення, коли діти вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв’язки,

класифікувати предмети, розв’язувати прості проблеми. Розвиток мислення є основою для здатності аналізувати та робити висновки [10].

Важливим елементом пізнавального процесу є уява., яка сприяє творчому підходу до пізнання. Діти використовують уяву для створення нових образів, які допомагають їм розуміти й відтворювати навколишній світ.

Пізнавальна активність є природною потребою дитини та проявляється в її бажанні досліджувати, експериментувати, отримувати нові знання. Пізнавальні процеси сприяють цьому розвитку і допомагають дитині активно залучатися до навчання та освоєння навколишнього середовища. Основні зв’язки між пізнавальним процесом і пізнавальною активністю включають пізнавальний інтерес. Дитина розвиває інтерес до пізнання в активній взаємодії з об’єктами та процесами. Сприймання, увага, мислення допомагають їй побачити новизну в простих явищах, що стимулює активність і бажання отримувати нову інформацію [4].

Пізнавальні процеси розвиваються в експериментальній діяльності, де дитина сприймає і досліджує об’єкти. Під час експериментування активізується мислення та уява, коли дитина намагається передбачити результат, висувати гіпотези. Уміння аналізувати та порівнювати об’єкти і явища сприяє розвитку критичного мислення, що є основою для подальшої самостійної пізнавальної діяльності.

Аналіз літератури доводить, що розвиток пізнавальних процесів і активності дітей залежить від ряду психолого-педагогічних умов, що створюють комфортне середовище для розвитку: стимулювання пізнавального інтересу; надання свободи в дослідженні; індивідуального підходу, підтримки з боку педагога і батьків [4].

Отже, пізнавальний процес є основою для розвитку пізнавальної активності дітей, оскільки забезпечує їхню залученість у навчальний процес, сприяє розвитку інтересу до дослідження і формує здатність до самостійного пізнання. Завдяки активному використанню цих психічних функцій дитина

вчиться орієнтуватися у світі, самостійно відкривати нове, аналізувати та використовувати здобуті знання.

Значний вплив на розвиток пізнавальної активності має середовище. Середовище формує умови, в яких дитина пізнає світ, розвиває свої здібності та мотиви до навчання. Літературні джерела вказують як фізичне, так і соціальне середовище, що охоплює вплив родини, освітніх закладів, однолітків та суспільних норм.

Аналіз педагогічної літератури доводить, що під освітнім середовищем розуміють спеціально створене предметне й соціокультурне оточення, систему впливів й умов формування особистості, а також можливостей її розвитку, які містяться в соціальному та просторово-предметному оточенні [30, с. 34].

С. Рощіна зазначає про структуру освітнього середовища, яка складається з просторово-предметного, соціального й організаційно-технологічного блоків. Дослідниця вказує серед основних характеристик освітніх середовищ закладів освіти нового типу: внутрішній простір; психологічний мікроклімат; засоби, за допомогою яких заклад досягає розвивального ефекту; потенціал закладу освіти; результати впливу освітнього середовища на особистісний розвиток дитини. У результаті дослідження С. Рощіна акцентує на значній перевазі закладів освіти з «дитиноцентрованим» освітнім середовищем за рівнем інтелектуального розвитку дітей. До основних засобів, за допомогою яких вплив освітнього середовища зазначених закладів освіти досягає розвивального ефекту, зараховано особливості організації освітнього процесу та спрямованість освітніх технологій [30, с. 35].

В роботі Ю. Шапран запропоновано типологію середовищ в освіті за такими ознаками: запровадженням нововведень (традиційне і творчо-інноваційне); за видами діяльності (ігрове, навчальне, професійне, комунікативне); за особливостями оточення (природне, соціальне, інформаційно-освітнє, віртуальне); за специфікою впливу на особистість (здоров’язбережувальна, розвивальне, виховне і рефлексивне) [39, с. 8].

Фізичне середовище, в якому перебуває дитина, впливає на її здатність до пізнання. Сюди входять просторові умови, ігрові матеріали, засоби навчання, які забезпечують розвиток різних форм активності. Простір розвивального середовища, де дитина може активно взаємодіяти з предметами, значно стимулює її пізнавальні процеси [31].

Дослідження проблеми формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі Л. Лохвицької доводить, що пізнавальний інтерес є важливим компонентом мотиваційної сфери дитини, що стимулює її до активного пізнання світу, сприяє формуванню цілеспрямованості та самостійності у навчальній діяльності. Навчально-ігрове середовище надає можливості для розвитку пізнавальних інтересів, об'єднує елементи навчання та гри, що відповідає природним потребам дитини та сприяє залученню її до активного пізнавального процесу.

Навчально-ігрове середовище містить ігри, заняття та різноманітні активності, які поєднують навчання і гру. Саме через гру діти виявляють інтерес до різних видів діяльності, розвивають здібності до самостійного дослідження та активної взаємодії з навколишнім світом [17].

Ігрова діяльність є провідною в дошкільному віці, а тому саме через гру дитина засвоює нові знання, опановує вміння і навички. У грі дитина випробовує різні ролі, аналізує ситуації, ставить і розв'язує проблеми, що сприяє розвитку пізнавальних інтересів. Навчально-ігрове середовище дозволяє створювати цікаві та різноманітні ситуації, що пробуджують дитячу допитливість [13]. Дидактичні та розвивальні ігри, цікаві завдання, головоломки, експериментальні вправи, казкові сюжети в іграх – усе це залучає дітей до активної взаємодії, спонукає до постановки питань та пошуку відповідей. Навчально-ігрове середовище дає можливість педагогам поєднувати різні форми діяльності, вводити елементи гри в навчальний процес, що дозволяє дітям засвоювати нові знання в комфортних для них обставинах [17].

Завдяки творчому підходу до навчання в ігровій формі діти розвивають інтерес до знань, а також необхідні для подальшого навчання навички. Вони

стають більш впевненими, допитливими, ініціативними, готовими до розв’язання завдань [43]. В ігровій діяльності формується також внутрішня мотивація до навчання, що позитивно впливає на їхню готовність до школи. Л. Лохвицька розглядає навчально-ігрове середовище як важливий компонент освітнього процесу, що забезпечує оптимальні умови для формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку та їх всебічного розвитку.

Ігрове середовище стимулює пізнавальну активність, через гру дитина вивчає нові поняття, розвиває навички аналізу, прийняття рішень, творчого підходу до розв’язання завдань.

Слід також зазначити роль інтерактивних технологій в організації освітнього середовища для дітей дошкільного віку, яка полягає в створенні нових можливостей для навчання, що стимулюють пізнавальну активність, розвиток інтересу до знань та формування необхідних навичок. Інтерактивні технології включають різноманітні цифрові інструменти, такі як інтерактивні дошки, планшети, освітні комп’ютерні програми, інтерактивні ігри, які спонукають дітей до активної участі, дозволяють працювати самостійно або в групах, а також надають візуальні та тактильні стимули для кращого засвоєння знань.

Літературні джерела доводять, що інтерактивні технології розширюють спектр методів і прийомів, доступних педагогам, і дозволяють підбирати такі форми роботи, які відповідають інтересам дітей [15]. Це дозволяє вихователям краще адаптувати процес навчання до потреб кожної дитини, використовуючи технології, що залучають через гру, візуальні елементи, музичний супровід, інтерактивні історії тощо.

Інформаційно-комунікаційні технології дають можливість організовувати пізнавальний процес таким чином, щоб діти могли активно взаємодіяти з матеріалом, використовувати власні сенсорні та моторні здібності, працювати з інтерактивними об’єктами. З використанням інтерактивних технологій освітній процес може включати різні види діяльності – пізнавальну, комунікативну,

ігрову, дослідницьку – що є особливо важливим для гармонійного розвитку дошкільнят. Використання технологій, таких як інтерактивні ігри, додатки для навчання, освітні відео, допомагає дітям сприймати процес навчання як захопливу гру, що значно підвищує їхню мотивацію. Інтерактивні матеріали часто інтригують, викликають інтерес, а також дозволяють отримувати миттєвий результат, що важливо для молодших дітей, які ще не звикли до довготривалих видів діяльності [41].

Інтерактивні технології стимулюють дітей до самостійного дослідження матеріалу. Діти можуть обирати завдання або рівень складності, приймати власні рішення та бачити наслідки своїх дій. Це сприяє формуванню навичок самостійного мислення, зростанню впевненості у власних силах, а також розвитку ініціативності. За допомогою інтерактивних програм можна створювати ситуації дослідження, де діти отримують нові знання через експерименти.

Використання інтерактивних технологій дозволяє адаптувати освітній процес до потреб кожної дитини, забезпечуючи індивідуальний підхід. Це означає, що кожна дитина може працювати у своєму темпі, обирати завдання відповідно до власного рівня розвитку, що підвищує ефективність засвоєння матеріалу та стимулює пізнавальну активність. Використання інтерактивних технологій дозволяє організовувати колективні ігри та вправи, що сприяє формуванню вміння співпрацювати, ділитися знаннями та досвідом, обговорювати рішення в групі. Таким чином, діти вчаться працювати разом, що є важливим складником їх соціального розвитку.

Інтерактивні технології, при правильному застосуванні, є потужним інструментом для організації освітнього середовища та стимуляції пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Вони допомагають залучити дітей до активного навчання, розвивають допитливість, сприяють самостійності та ініціативності, а також розвивають соціальні та комунікативні навички. Це робить інтерактивні технології незамінною частиною сучасної дошкільної освіти.

Науковці вважають, що освітнє середовище повинно забезпечувати можливість дитини робити власний вибір, умови для розвитку нових та вдосконалення набутих практичних навичок, отримання нових знань, розвитку позитивного ставлення до інших [6].

Н. Савощенко зазначає, що вільному розвитку сприяє творче середовище. Творче освітнє середовище є важливим чинником, що сприяє вільному розвитку дитини, забезпечує умови для самостійного дослідження, прояву ініціативи, розвитку креативності та пізнавальної активності. Таке середовище сприяє стимулюванню допитливості, винахідливості, критичного мислення, а також формуванню навичок самостійного прийняття рішень та розв'язання проблем [31].

Науковці доводять, що провідна роль у створенні освітнього середовища належить педагогові, від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра. Встановлено, що освітнє середовище разом зі зміною соціального оточення теж динамічно трансформується, тому педагоги спроможні його змінювати адекватно новим вимогам лише за умови власного професійного зростання [31].

Заклади освіти, де дитина взаємодіє з педагогами та однолітками, також відіграють важливу роль у розвитку її пізнавальної активності. Вчителі та вихователі можуть заохочувати пізнавальний інтерес, залучати до дослідницької діяльності, ставити запитання, створювати проблемні ситуації. Педагоги відіграють вирішальну роль у формуванні пізнавальної активності, адже вони визначають методи, форми та способи навчання, що впливають на зацікавленість дітей [19].

Використання інтерактивних методів, таких як групові обговорення, експерименти, робота в командах, створюють умови для активного навчання і стимулюють розвиток пізнавальної активності. Практика доводить, що запровадження дослідницької та проєктної діяльності дозволяє дітям проявляти ініціативу, підсилюють мотивацію до навчання, що сприяє пізнавальній активізації [38].

Важливими для пізнавальної активності є спілкування з однолітками, участь у спільних іграх і навчальних проєктах, які розвивають здатність до співпраці, взаємодопомоги, сприяють обміну ідеями та розвитку комунікативних навичок. Таким чином, середовище є важливим чинником розвитку пізнавальної активності дітей, створює умови для формування інтересу до знань, самостійності, відповідальності та творчих здібностей. Дитина, що зростає у сприятливому середовищі, отримує можливість активно досліджувати навколишній світ, розвиває критичне мислення, пізнавальні інтереси та стає більш підготовленою до подальшого навчання.

Отже, досліджувана проблема є предметом наукового аналізу значної кількості досліджень, більшість яких визначають поняття пізнавальної активності дітей дошкільного віку як багатогранний процес, що включає мотивацію, пізнавальну та самостійну діяльність, взаємодію з навколишнім середовищем та сприяє розвитку когнітивних і творчих здібностей особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що пізнавальна активність розглядається як комплексне явище, що включає мотиваційний, когнітивний і поведінковий аспекти, є важливим компонентом психічного розвитку дітей дошкільного віку, який сприяє формуванню навичок пізнання, самостійності, ініціативності та допитливості.

1.2. Роль експериментальної діяльності у формуванні пізнавальної активності дошкільників

Експериментальна діяльність є важливим елементом освітнього процесу для дітей дошкільного віку, оскільки вона сприяє розвитку їхньої пізнавальної активності, стимулює інтерес до навколишнього світу та допомагає формувати основи дослідницьких навичок. Завдяки експериментам діти навчаються спостерігати, аналізувати явища, висувати гіпотези, оцінювати результати та робити висновки. Впровадження експериментальної діяльності в освітній

процес має на меті створити середовище, де дитина може активно досліджувати і здобувати знання через власний досвід, що робить навчання осмисленим, практичним і захопливим.

Термін «експеримент» походить від латинського «experimentum», що означає «спроба», «досвід». У словникових джерелах, поняття «експеримент» характеризується, як «один з основних методів наукового дослідження, в якому вивчення явищ відбувається за допомогою доцільно обраних або штучно створених умов» [32].

У науковій літературі експеримент визначають як метод дослідження, що передбачає активний вплив на об’єкт з метою перевірки гіпотези, встановлення причинно-наслідкових зв’язків або вивчення властивостей об’єкта. Науковці зазначають, що експеримент є важливим методом дослідження, який використовується майже в усіх науках та невіддільно пов’язаний із дослідницькою діяльністю. Експеримент передбачає проведення практичних дій задля перевірки та порівняння [8]. Головна особливість експерименту – це можливість контролювати умови проведення дослідження, що дозволяє вивчити вплив окремих чинників на досліджуваний об’єкт або процес.

В контексті дошкільної освіти експериментальна діяльність має адаптований характер, де акцент робиться на використанні простих дослідів, які допомагають дітям зрозуміти основи природних і фізичних явищ. Для дошкільнят експеримент – це не лише спосіб дослідити нові явища, а й можливість активно включитися в пізнавальну діяльність, де вони самостійно обирають методи та матеріали, вчаться ставити запитання і шукати на них відповіді.

Експериментальна діяльність стимулює інтерес до дослідження і розвиває пізнавальну активність дітей. Це відбувається в процесі спостереження, виявлення закономірностей та встановлення зв’язків між різними об’єктами і явищами. Така діяльність також сприяє розвитку особистісних якостей, таких як самостійність, наполегливість, відповідальність та здатність до співпраці з іншими дітьми.

Експериментальна діяльність у дошкільному віці є одним із найбільш ефективних засобів стимулювання пізнавальної активності дітей. Вона створює умови для самостійного дослідження, сприяє формуванню інтересу до пізнання навколишнього світу та розвитку мислення [26]. Саме через експериментування діти здобувають новий досвід, вчаться ставити питання, аналізувати ситуації, робити висновки та приймати рішення. У процесі експериментальної діяльності дошкільники розвивають здатність до логічного мислення, спостереження та узагальнення, що є важливими передумовами для подальшого навчання.

Дослідження показують, що організована експериментальна діяльність сприяє розвитку таких рис, як допитливість, ініціативність, самостійність і наполегливість у досягненні мети. Для дітей дошкільного віку важливими є можливість діяти практично, безпосередньо взаємодіяти з об’єктами і явищами, випробовувати власні ідеї на практиці. Ця діяльність дозволяє дітям пережити емоційний досвід відкриття, що закріплює в них позитивне ставлення до пізнавальної діяльності та мотивацію до подальшого навчання.

У цьому розділі буде розглянуто значення експериментальної діяльності в розвитку пізнавальної активності дошкільників, зокрема, у контексті формування у них інтересу до знань, розвитку спостережливості, дослідницьких навичок та інших важливих особистісних якостей.

Експериментальна діяльність у науковій літературі визначається як цілеспрямована активність, спрямована на отримання нових знань шляхом організації дослідницької взаємодії з об’єктами, процесами чи явищами. Цей вид діяльності полягає у побудові та перевірці гіпотез через спостереження, маніпуляцію і контроль змінних факторів, що дозволяє виявити певні закономірності або підтвердити очікувані результати.

У контексті дошкільної освіти, експериментальна діяльність розглядається як один із важливих способів розвитку пізнавальної активності, що дає змогу дітям самостійно відкривати закономірності навколишнього світу через прості досліди, ігри з природними матеріалами та об’єктами, а також інші практичні завдання.

Дослідники підкреслюють, що в процесі експериментальної діяльності у дітей формуються основи дослідницького мислення, активізується когнітивна діяльність, розвиваються навички вирішення проблемних ситуацій. Більшість авторів виокремлюють значущість цієї діяльності для розвитку дитячої допитливості, здатності до самостійного мислення, пошуку й аналізу інформації, а також для формування навичок роботи в команді при спільному виконанні завдань.

І. Біла розглядає пізнавальну активність як пошукову, називає її основою дослідницької діяльності дитячого експериментування, яка активізується у старших дошкільників поряд зі зростанням самостійності. Вчена зазначає, що основним чинником її розвитку є наявність у дітей невиразних (уривчастих) знань, які вона прагне вдосконалити, а мета такої пізнавальної активності не є стабільною й тривалою [4]. Проте діти з молодшого дошкільного віку можуть самі формулювати мету експериментальної діяльності, досягати її, отримувати необхідні нові знання. Для ефективної організації дитячого експериментування І. Біла рекомендує враховувати необхідні показники, що вказують на рівень його розвиненості. Дослідниця пропонує наступні орієнтири:

– які дії дитина використовує (маніпуляції чи цілеспрямований пошук);

– чи була закономірність при створенні образу;

– чи існують (виділені дитиною) зв’язки між обставинами дослідницької інструкції;

– наявність активності (завзяття) щодо виконання пошукових дій [4, с. 38].

Ефективним в організації експериментальної діяльності дошкільників І. Біла вважає взаємодію батьків та педагогів, спрямування на розвиток дитини, включення різних об’єктів для дослідження, розширення змісту дослідів, сприяння використанню дітей нових знань у значних для них видах діяльності, таких як гра, малювання, конструювання, праця тощо [4, с. 38].

Важливим аспектом експериментальної діяльності є можливість її організації в ігровій формі, що є особливо ефективним у роботі з

дошкільниками. Гра дає можливість дітям сприймати експериментування як частину їхньої звичної діяльності, у якій вони охоче беруть участь. У такому контексті експериментальна діяльність виступає не лише як засіб навчання, але і як важливий компонент виховання, формуючи позитивне ставлення до пізнання та активну пізнавальну позицію.

Експериментальна діяльність є важливим компонентом освітнього процесу, який сприяє розвитку пізнавальної активності дошкільників. Вона допомагає дітям набувати нових знань, розвивати глибокий інтерес до пізнання, спонукає до самостійного відкриття світу через активне дослідження та спостереження. Роль цієї діяльності виявляється в багатьох важливих аспектах. Розглянемо деякі з них.

Експериментальна діяльність пробуджує в дітях природну допитливість і інтерес до нового. В процесі пошуково-дослідницької діяльності та проведення експериментів діти мають можливість спостерігати, як змінюються об’єкти або явища внаслідок різних маніпуляцій. Це викликає у них бажання дізнатися більше про те, як і чому це відбувається, закладаючи основи стійкого інтересу до пізнання. Такий інтерес стає стимулом для подальшого самостійного навчання, оскільки дитина вчиться не просто сприймати готову інформацію, а шукати знання самостійно. У процесі експериментальної діяльності діти розвивають такі мисленнєві процеси, як порівняння, аналіз, синтез та узагальнення. Вони вчаться висувати прості гіпотези, прогнозувати результати та робити висновки на основі отриманих даних. Цей процес сприяє розвитку логічного мислення та навичок розв’язання проблем, що є важливим складником пізнавальної активності.

Так, Т. Ткачук пропонує здійснювати цілеспрямовану роботу з дітьми за трьома напрямами: досліди з живою природою; досліди у сфері неживої природи; досліди дітей у сфері штучних об’єктів, предметів. Дослідниця зазначає, що організація зазначеної системної роботи з дітьми старшого дошкільного віку уможливить ефективний розвиток логічного мислення. Разом із тим урізноманітнення дитячого експериментування, його впорядкованість, а

також планування сприятиме більш ефективному набуттю практичного досвіду, формуванню вмінь ставити досліди, проводити експерименти, розвивати логічні форми мислення [34, с. 11]. Т. Ткачук вважає, що цього потрібно досягати, скориставшись всіма педагогічними засобами, уникаючи при цьому негативних оцінок.

Експериментальна діяльність допомагає дітям розвивати здатність спостерігати та звертати увагу на деталі. Це сприяє формуванню уважності, зосередженості, що є важливими якостями для будь-якої пізнавальної діяльності. Дослідницька діяльність в ЗДО проходить декілька етапів: виявлення проблеми та її усвідомлення, що вказує на перетворення розбіжності на задачу; другий – пошук шляхів розв'язання проблеми, що пов'язано із висуненням припущень і можливих результатів, тобто прогнозування, передбачення; третій – перевірка обраних шляхів розв'язання проблеми, на якому розглядаються всі можливі варіанти й відбувається пошук правильних; четвертий – узагальнення отриманих знань із наступним формуванням висновків [33, с. 42].

Проведення експериментів заохочує дітей брати на себе ініціативу та діяти самостійно. Вони вчаться самостійно обирати матеріали, планувати послідовність дій, оцінювати результати, що розвиває відповідальність і впевненість у власних силах. К. Крутій у висвітленні поняття «дитяча дослідницька діяльність», звертає увагу на активність дитини, спрямованої на пошук об'єктивної інформації про устрій Всесвіту шляхом особистого та самостійного практичного експериментування з об'єктом дослідження. Авторка підкреслює, що дитяча дослідницька діяльність постає як вища форма розвитку дослідницької активності, коли індивід із «суб'єкта (носія) спонтанної активності» перетворюється на «суб'єкт діяльності», цілеспрямовано реалізує свою дослідницьку активність у формі тих чи тих дослідницьких дій [12, с. 1]. Така самостійність є основою для подальшої пізнавальної активності, оскільки дитина починає бачити себе активним учасником процесу пізнання.

Т. Михайліченко наголошує, що саме «пошуково-дослідницька діяльність» передбачає розв'язання дітьми ситуацій за допомогою проведення дослідів та нескладного експериментування, під час яких діти використовують свій чуттєвий досвід, самостійно аналізують результати, доходять висновків, пізнають сутність того чи іншого явища [20, с. 42].

Експериментальна діяльність є одним з найефективніших методів розвитку спостережливості у дітей дошкільного віку. Цей процес включає цілеспрямоване спостереження за змінами та явищами в навколишньому середовищі, що сприяє формуванню уважності, вміння зосереджуватися на деталях і бачити причинно-наслідкові зв'язки між об'єктами та явищами. У контексті пізнавальної активності спостережливість стає важливою навичкою, оскільки допомагає дітям бути уважнішими до деталей, точно помічати особливості досліджуваних об'єктів і краще розуміти структуру навколишнього світу.

К. Крутій стверджує, що «всі дослідники дитячого експериментування в тій чи тій формі визнають основну особливість цієї пізнавальної діяльності: дитина пізнає об'єкт під час практичної діяльності з ним, а здійснювані дитиною практичні дії виконують пізнавальну, орієнтовно-дослідницьку функцію, створюючи умови, в яких розкривається зміст цього об'єкта» [12, с. 2].

У процесі експериментів діти отримують задоволення від можливості діяти та досліджувати, що сприяє формуванню позитивного ставлення до навчання. Така діяльність інтригує, викликає у дітей емоційний відгук, допомагаючи їм побачити навчання як цікаву пригоду. Це підвищує внутрішню мотивацію до пізнання, яка важлива для подальшого навчання.

Як зазначає Г. Бєлєнька, завданнями нескладного дитячого експериментування є: викликати емоційний відгук малюка на різні явища та об'єкти довколишнього світу (природного та предметного довкілля); розвиток пізнавальних психічних процесів; озброїти необхідними способами пізнання [2, с. 7].

Експериментальна діяльність часто вимагає колективної роботи, що сприяє розвитку комунікативних навичок, вмінню співпрацювати, обговорювати результати та досягати спільної мети. Діти вчаться взаємодіяти, висловлювати власні ідеї та дослухатися до інших, що є важливим для їх соціального та пізнавального розвитку.

Таким чином, експериментальна діяльність сприяє розширенню знань дошкільників про навколишній світ, формує в них допитливість, інтерес до знань, розвиває самостійність, наполегливість і позитивне ставлення до пізнавальної діяльності. Це закладає міцні основи для подальшого розвитку пізнавальної активності, підтримуючи мотивацію до навчання та сприяючи гармонійному інтелектуальному розвитку дітей.

У процесі експериментів діти вчаться фокусувати свою увагу на певних характеристиках об’єктів, відстежувати зміни, які відбуваються під час проведення досліду. Наприклад, спостерігаючи, як вода змінює форму або колір при додаванні інших речовин, діти поступово розвивають здатність помічати дрібні деталі та їхнє значення.

К. Крутій стверджує, що «всі дослідники дитячого експериментування в тій чи тій формі визнають основну особливість цієї пізнавальної діяльності: дитина пізнає об’єкт під час практичної діяльності з ним, а здійснювані дитиною практичні дії виконують пізнавальну, орієнтовно-дослідницьку функцію, створюючи умови, в яких розкривається зміст цього об’єкта» [12, с. 2].

В експериментальній діяльності діти не лише спостерігають, але й аналізують результати своїх спостережень. Вони вчаться узагальнювати інформацію, виділяти найважливіші аспекти, порівнювати свої висновки з початковими гіпотезами. Така аналітична діяльність допомагає розвивати спостережливість як здатність не просто бачити, а й усвідомлювати і структурувати побачене.

Експериментальна діяльність дає дітям можливість спостерігати за реальними змінами, які вони можуть викликати власними діями, що значно

підвищує інтерес до пізнання. Такий підхід стимулює дітей до активного дослідження і спонукає їх бути більш уважними до деталей, що необхідно для подальшого розвитку спостережливості.

Спостереження за результатами експериментів вимагає від дітей здатності бути терплячими, чекати й дотримуватися послідовності дій. Вони вчаться залишатися зосередженими, контролювати свою увагу, слідкувати за процесом від початку до кінця. Ці якості стають основою для розвитку глибокої та осмисленої спостережливості.

У процесі експериментування діти вчаться ставити питання та самостійно шукати відповіді через спостереження. Це розвиває їхнє мислення та вміння формулювати висновки, що надзвичайно важливо для подальшої навчальної діяльності. Вони починають краще розуміти, що спостереження – це активний процес, який потребує аналітичного підходу і може стати джерелом нових знань.

Процес експериментування часто супроводжується сильними емоціями – здивуванням, захопленням, цікавістю, що створює позитивний досвід від пізнавальної діяльності. Це зміцнює мотивацію до навчання і сприяє тому, що діти охоче продовжують досліджувати та спостерігати, розвиваючи свою природну спостережливість.

Таким чином, експериментальна діяльність є надзвичайно ефективним інструментом у розвитку спостережливості дошкільників, який стимулює пізнавальну активність, формує навички аналізу, терпіння, зосередженості, а також допомагає дітям навчитися бачити глибші аспекти об’єктів і явищ. Це стає фундаментом для подальшої академічної успішності і цілісного розвитку особистості.

Експериментальна діяльність є важливим етапом у розвитку пізнавальної активності дошкільників, оскільки вона не лише стимулює їх інтерес до пізнання навколишнього світу, а й активно сприяє формуванню дослідницьких навичок і розвитку низки інших особистісних якостей, що є важливими для повноцінного особистісного зростання дитини. Цей процес має величезне

значення для формування творчого мислення, ініціативності, самостійності, а також відповідальності та здатності до співпраці.

Таким чином, експериментальна діяльність є надзвичайно важливою в розвитку пізнавальної активності дошкільників, оскільки вона не лише сприяє формуванню дослідницьких навичок, а й допомагає розвивати широкий спектр важливих особистісних якостей, таких як самостійність, ініціативність, терпіння, творчість, комунікабельність та відповідальність. Ці якості стають основою для подальшого особистісного зростання і навчальної діяльності дітей.

Отже, ми розглянули значення експериментальної діяльності в розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Аналіз показав, що експериментування є важливим інструментом формування знань у дітей, розвитку в них здатності до самостійного пізнання, спостережливості, творчого мислення та аналітичних навичок.

Експериментальна діяльність сприяє розвитку таких ключових аспектів пізнавальної активності, як здатність до формулювання гіпотез, планування дій, спостереження за явищами та аналіз результатів. Діти вчаться робити висновки на основі своїх спостережень, що формує у них логічне і критичне мислення, а також допомагає зрозуміти, як взаємопов’язані об’єкти та явища навколишнього світу. Зокрема, експериментальна діяльність стимулює розвиток таких важливих особистісних якостей, як самостійність, ініціативність, терпіння та наполегливість у досягненні цілей, сприяє розвитку комунікативних навичок та здатності до співпраці.

В процесі експериментальної діяльності діти отримують знання і розвивають позитивне ставлення до навчання, оскільки цей процес є цікавим, захопливим і приносить емоційне задоволення. Експериментування дає дітям можливість пережити момент відкриття і досягнення результату, що підвищує їхню мотивацію до подальшого пізнання та самостійного дослідження світу.

РОЗДІЛ 2
ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Методика розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в процесі експериментальної діяльності

У першому розділі нашого дослідження ми з’ясували, що розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку є одним із важливих завдань сучасної дошкільної освіти, адже саме в цей період закладаються основи світогляду, інтересу до знань, дослідницьких навичок та креативного мислення. Виявлено, що останнім часом спостерігається підвищений інтерес педагогів та науковців до впровадження експериментальної діяльності в навчальну практику дітей, оскільки вона дозволяє організувати освітній процес так, щоб діти отримували знання та навички через безпосередню практичну взаємодію з об’єктами і явищами навколишнього середовища.

З’ясовано, що експериментальна діяльність має великий потенціал у розвитку пізнавальної активності дошкільників, оскільки надає можливість самостійно досліджувати нові для них явища та процеси, вчитися ставити запитання, шукати рішення, висувати гіпотези й перевіряти їх на практиці. Завдяки дитячому експериментуванню освітній процес стає захоплювальним і максимально наближеним до реальних умов, що дає змогу задовольнити природну допитливість дітей та закріпити здобуті знання на практиці, створюючи передумови для ефективного подальшого навчання.

Метою цього розділу є розробка та обґрунтування методики розвитку пізнавальної активності дошкільників в процесі експериментальної діяльності, визначення основних етапів, методів і прийомів її організації, а також аналіз ефективності використання даної методики для формування дослідницьких

навичок і розвитку важливих особистісних якостей дітей. Розглядаються також питання педагогічних умов організації експериментальної діяльності, в якій дошкільники можуть вільно досліджувати навколишній світ, самостійно чи у співпраці з однолітками.

Методика розвитку пізнавальної активності дошкільників у процесі експериментальної діяльності базується на ідеї, що діти найкраще навчаються через практичний досвід та активну участь у дослідженні навколишнього світу. Ця методика включає організацію пізнавальних ситуацій та середовища, де дитина може ставити запитання, самостійно шукати відповіді, експериментувати та робити висновки. Вона передбачає ряд етапів і прийомів, що сприяють формуванню інтересу до знань та розвитку дослідницьких навичок у дошкільників.

Методичні аспекти організації експериментальної діяльності дітей дошкільного віку в ЗДО, на нашу думку, мають висвітлювати основні етапи запровадження дитячого експериментування в освітній процес, що представлено в рисунку 2.1.

Для стимулювання пізнавальної активності дошкільників під час експериментальної діяльності використовуються різноманітні методи, які сприяють формуванню у дітей інтересу до навколишнього світу, розвитку їхніх дослідницьких навичок, креативного та критичного мислення.

Науковці та педагоги активно вивчають і розробляють методи, спрямовані на стимулювання пізнавальної активності дітей, оскільки ранній інтерес до пізнання є основою успішного навчання та розвитку протягом усього життя. Основні наукові підходи до розвитку пізнавальної активності базуються на дослідженнях психології дитинства, педагогічної теорії та практики, а також сучасних освітніх технологій.

Нижче розглянуто основні методи пізнавальної активізації, які можна ефективно застосовувати в експериментальній діяльності з дітьми дошкільного віку в освітньому процесі ЗДО.

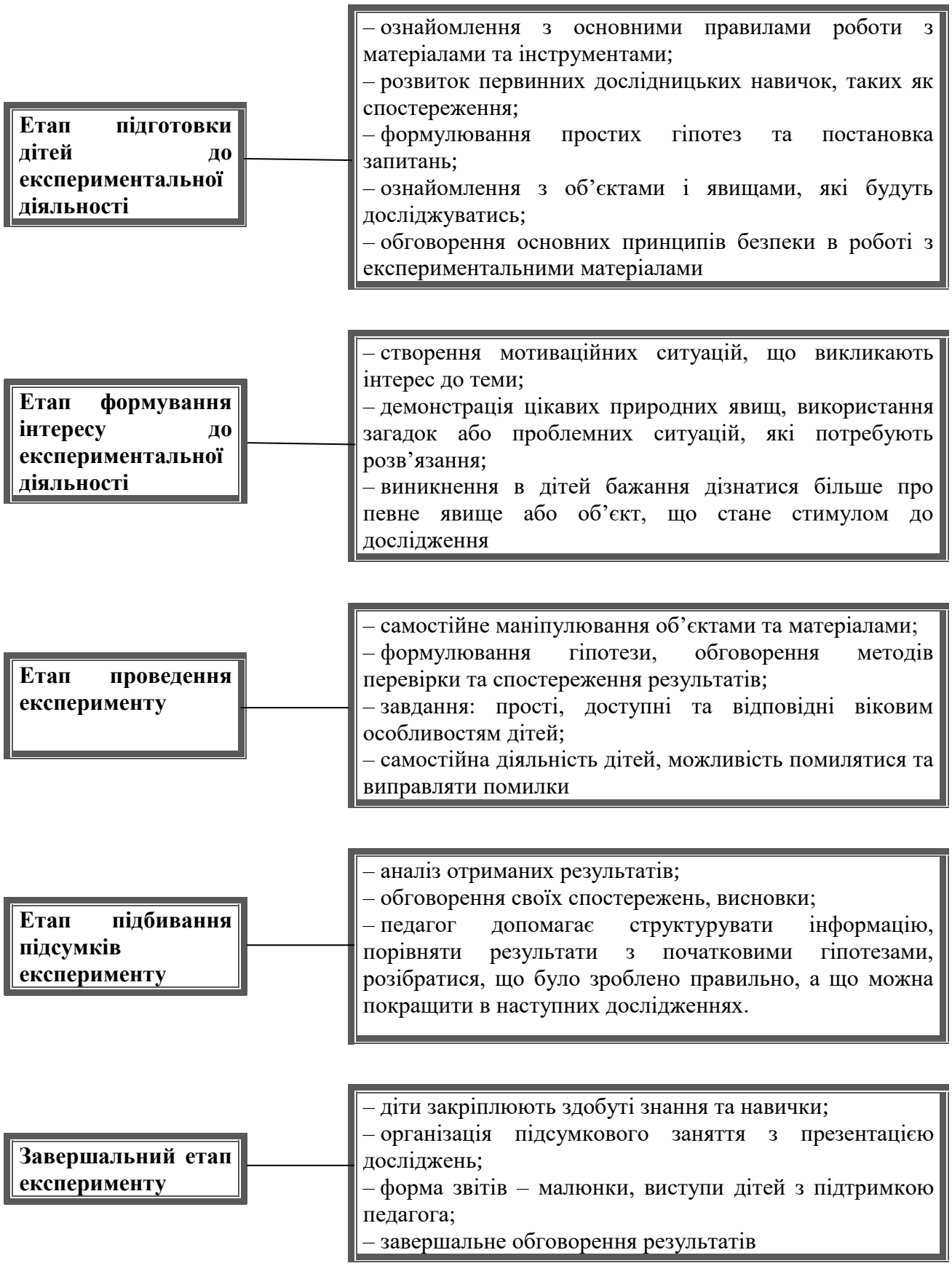

Рисунок 2.1. Основні етапи запровадження дитячого експериментування в освітній процес

Метод проблемного навчання в освітньому процесі дошкільників є ефективним інструментом для розвитку пізнавальної активності, самостійного мислення та інтересу до відкриття нового. В рамках експериментальної діяльності цей метод дозволяє створити у дітей умови, в яких вони можуть досліджувати навколишній світ, формулювати запитання, висувати гіпотези та самостійно знаходити відповіді, проводячи спостереження або досліди [23].

Особливостями методу проблемного навчання в дошкільному віці є те, що він передбачає залучення дітей до розв'язання реальних або вигаданих проблемних ситуацій, для яких немає готових рішень. Такі ситуації стимулюють дітей аналізувати умови, визначати взаємозв'язки та робити спроби знайти відповідь або створити план дій для розв'язання проблеми. Для дошкільників це може бути запитання або завдання, що зачіпає їхню цікавість і викликає бажання розібратися. Наприклад, педагог може запитати: «Що станеться, якщо покласти кубик льоду в теплу воду?» або «Чому рослини ростуть до сонця?» Такі питання викликають цікавість у дітей і бажання самостійно провести експеримент, щоб отримати відповідь.

Метод проблемного навчання підходить для роботи з дошкільниками в експериментальній діяльності, оскільки він стимулює їх до активного мислення та участі у дослідженнях. Успішне застосування цього методу в експериментальній діяльності, на наш погляд, буде успішним, якщо дотримуватись етапів, що представлені в додатках (додаток А).

Метод проблемного навчання має низку переваг, що є корисними для розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку: діти вчаться самостійно шукати рішення, формулювати і перевіряти гіпотези; стають активними учасниками процесу пізнання, не тільки слухають пояснення, а й власноруч перевіряють і досліджують явища; створення ситуації, в якій потрібно знайти відповідь на цікаве питання, стимулює бажання дізнатися більше і розвиває інтерес до пізнання світу; діти отримують можливість самостійно проводити експерименти та висловлювати власні думки; робота над

розв’язанням проблеми часто вимагає від дітей взаємодії з однолітками, що сприяє розвитку комунікативних навичок.

Прикладами завдань для проблемного навчання в експериментальній діяльності можуть бути дослідження властивостей води, коли педагог пропонує проблему: «Чому вода змінює свій стан?», а діти вивчають воду в різних станах – рідкому, твердому та газоподібному, спостерігаючи, як вода перетворюється на пару або лід. У дослідах з магнітами педагог показує дітям магніт і запитує: «Чому магніт притягує деякі предмети, а інші – ні?». Діти експериментують з різними матеріалами, щоб визначити, які з них притягуються до магніту, що допомагає їм зрозуміти властивості металів. Під час спостереження за ростом рослин педагог ставить проблемне питання: «Що потрібно рослинам, щоб рости?», а діти проводять досліди з насінням, з’ясовуючи, чи можуть рослини рости без води, світла або ґрунту, і роблять висновки про умови, необхідні для росту рослин.

Метод проблемного навчання є ефективним інструментом для розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку завдяки їхній участі в експериментальній діяльності. Метод дозволяє дітям отримувати нові знання, вчитися мислити самостійно, робити висновки та використовувати отримані знання у повсякденному житті. Це сприяє розвитку допитливості, творчого підходу до розв’язання проблем і формування основних навичок дослідження, що забезпечує всебічний інтелектуальний розвиток дошкільників.

Спостереження є одним з основних методів експериментальної діяльності, за допомогою якого діти вчаться уважно придивлятися до об’єктів і явищ навколо, самостійно досліджувати навколишнє середовище, бачити причинно-наслідкові зв’язки та формувати основи наукового мислення. Спостереження в рамках експериментальної діяльності допомагає дітям поглиблювати свої знання про природу та навколишній світ, а також розвивати увагу, допитливість, аналіз та інтерес до нових знань.

Спостереження як метод навчання передбачає, що діти активно залучаються до процесу вивчення об’єктів та явищ за допомогою зорового,

тактильного, слухового або інших видів сприймання. Це відбувається як самостійно, так і під керівництвом вихователя, який допомагає їм формулювати питання, уточнювати спостереження та робити висновки [2].

Для дошкільного віку характерним є інтерес до живої природи, природних явищ і процесів, які можна побачити й відчути безпосередньо. Тому експериментальна діяльність із використанням спостереження стає дуже ефективною. Наприклад, діти можуть спостерігати за змінами погоди, ростом рослин, поведінкою тварин чи рухом води. Пропонуємо розглянути використання методу спостереження на різних етапах дитячого експерименту, що представлені в додатках (додаток Б).

Метод спостереження відіграє важливу роль у розвитку пізнавальної активності дошкільників. Він сприяє формуванню навичок спостереження, аналізу, порівняння та узагальнення, що є основою для подальшого навчання. Спостереження вчить дітей помічати деталі, що є необхідним для розвитку уважності. Діти починають помічати особливості об’єктів, їхню будову, колір, форму, що стимулює спостережливість і допитливість. Спостереження допомагає дітям розвивати вміння самостійно вивчати об’єкти, ставити запитання і шукати відповіді на них, що стимулює їх до подальших досліджень. Обговорення результатів спостережень спонукає дітей до активного використання мови для вираження своїх думок, опису об’єктів і явищ, що позитивно впливає на розвиток мислення. Спостереження за живою та неживою природою сприяє формуванню у дітей цікавості до світу, що їх оточує, і допомагає закласти основи екологічної свідомості [16].

Метод спостереження є ефективним в експериментальній діяльності дошкільників під час спостереження за змінами в природі. Діти можуть спостерігати за сезонними змінами в природі, наприклад, як змінюється колір листя восени, як з’являються квіти навесні тощо. Це допомагає їм зрозуміти циклічність природних явищ. Педагог може запропонувати дітям посадити насіння та спостерігати, як воно проростає і зростає. Діти будуть бачити, як поступово з’являються стебло, листочки, коріння. Це розвиватиме розуміння

умов, необхідних для життя рослин, таких як світло, вода і ґрунт. Спостереження за поведінкою домашніх тварин, птахів або комах також може бути цікавим для дошкільників. Наприклад, діти можуть спостерігати, як павук плете павутину, або як мурахи будують мурашник, що допомагає їм дізнаватися про життя тварин та їхні звички. Діти можуть спостерігати за простими фізичними явищами, такими як танення льоду, випаровування води, виникнення тіні. Це дає їм можливість у зрозумілій формі познайомитися з основами природничих наук.

Метод спостереження є невіддільним складником експериментальної діяльності дітей дошкільного віку, сприяє їхньому інтелектуальному та емоційному розвитку. Завдяки цьому методу діти вчаться бачити та аналізувати навколишній світ, розвивають власну допитливість, бажання пізнавати нове і знаходити відповіді на свої запитання. Спостереження закладає основи самостійного дослідження і допомагає сформувати позитивне ставлення до навчання, що є важливим для подальшої освіти та особистісного розвитку.

Ігровий метод активізує пізнавальну активність дошкільників, залучає їх до експериментальної діяльності в ігровій формі. Використання гри в експериментальній діяльності дозволяє дітям засвоювати нові знання в невимушеній формі, поєднувати навчання з розвагою. Гра допомагає створити позитивну мотивацію, розвивати креативність, формувати навички самостійного дослідження, сприяти розвитку мислення, пам’яті та уваги.

Особливістю ігрового методу є його інтеграція навчання у щоденну діяльність дітей, врахування їхніх інтересів та потреб. За допомогою ігор діти опановують нові знання про навколишній світ і навчаються використовувати їх у практичних ситуаціях [42]. Крім того, ігровий метод дозволяє залучити дошкільників до експериментів, що вимагають уваги та послідовності дій, зберігаючи при цьому високий рівень зацікавленості.

В експериментальній діяльності можуть бути використані різні типи ігор:

– Дидактичні ігри спрямовані на засвоєння конкретних знань і формування навичок. Наприклад, гра «Що плаває, а що тоне?» дає можливість

дітям проводити експерименти з різними предметами, виявляти їхні властивості. Діти кидають у воду різні предмети та визначають, які з них залишаються на поверхні, а які опускаються на дно, формуючи розуміння понять щільності й ваги.

– У сюжетно-рольових іграх діти виконують різні ролі, моделюють певні ситуації та вивчають явища довкілля. Наприклад, у грі «Маленькі дослідники» діти можуть грати роль біологів чи метеорологів, проводити «дослідження» за допомогою простих експериментів. Такі ігри розвивають творче мислення, вчать дітей співпраці, формують вміння планувати свої дії.

– Ігри-загадки та головоломки вимагають від дітей розгадування певної задачі або виконання експерименту для пошуку відповіді, стимулюють їх до міркувань та аналізу. Наприклад, гра «Чарівне перетворення води» може включати експеримент, де діти спостерігають, як вода змінює агрегатний стан (з рідини на лід або пар). Це формує у них розуміння простих фізичних процесів.

– В іграх-дослідженнях дітям пропонується провести серію спостережень або експериментів для розв’язання певної проблеми чи питання. Наприклад, у грі «Подорож краплинки» діти дізнаються про колообіг води у природі, спостерігають за випаровуванням води та конденсацією. Етапи реалізації ігрового методу в експериментальній діяльності представлені нами в додатках (додаток В).

Ігровий метод у рамках експериментальної діяльності має вагоме значення для розвитку дошкільників, адже сприяє формуванню важливих когнітивних та соціальних навичок. Ігри роблять процес навчання привабливим і захопливим, підвищують інтерес дітей до пізнавальної діяльності, розвивають прагнення вивчати нове, шукати відповіді на питання та ставити нові. В процесі гри діти вчаться знаходити рішення поставлених перед ними завдань, використовуючи експериментальні знання та навички, що сприяє розвитку критичного та логічного мислення. Ігровий метод сприяє формуванню комунікативних здібностей, навичок взаємодії, співпраці, що дуже важливо для

соціалізації дітей у дошкільному віці. У процесі гри діти розвивають творче мислення, генерують ідеї та вчаться знаходити нестандартні рішення, що є важливим для їхнього загального розвитку.

В експериментальній діяльності доцільним буде проведення гри «Маленькі дослідники». Діти отримують спеціальні «дослідницькі комплекти» з різними матеріалами для експериментів (захисні окуляри, лупи, ложечки, пробірки). Вони можуть досліджувати, як змішуються різні рідини, як утворюються бульбашки тощо. У грі «Таємниці льоду» діти можуть спостерігати, як тане лід при різних температурах, і порівнювати, як швидко змінюється його стан на повітрі та у воді. Це дає можливість зрозуміти процеси плавлення і замерзання. Під час гри «Мандрівка краплинки» діти дізнаються про кругообіг води у природі, випарювання та конденсацію, спостерігаючи за водою, яка випаровується з миски, та краплями, які утворюються під накритою склянкою.

Ігровий метод є важливим складником експериментальної діяльності дошкільників, адже забезпечує ефективний спосіб навчання та розвитку пізнавальної активності. Використання гри дозволяє зробити процес пізнання природним та цікавим для дітей, формувати в них позитивне ставлення до досліджень, розвивати навички спостереження, аналізу, логічного та критичного мислення. Гра вчить дітей бути допитливими, уважними та цілеспрямованими, що є важливим для їхнього особистісного і пізнавального розвитку.

Метод досліду дає дітям можливість самостійно відкривати закономірності навколишнього світу, опановувати нові знання шляхом власних спостережень та експериментальної діяльності. В основі досліду лежить практична діяльність, яка дозволяє дітям, використовувати прості матеріали та інструменти, здобувати нові знання про світ і розвивати дослідницькі навички.

Метод досліду базується на дитячій природній допитливості та прагненні до пізнання. В процесі досліду дитина не лише пасивно спостерігає, але й активно взаємодіє з об’єктами та матеріалами, випробує їх властивості та

робить власні висновки [20]. Досліди зазвичай розробляються таким чином, щоб вони були безпечними та зрозумілими для дітей, але водночас забезпечували їх залучення до процесу дослідження.

Метод досліду має кілька ключових переваг для розвитку дошкільників. Досліди пробуджують у дітей інтерес до досліджень і пізнання світу, оскільки дають можливість безпосередньо побачити та зрозуміти результати власної діяльності. Це мотивує дітей ставити питання, висловлювати припущення та самостійно шукати відповіді. У процесі проведення дослідів діти навчаються спостерігати, аналізувати, порівнювати, робити висновки та узагальнення. Це розвиває їхню здатність мислити логічно та критично, а також формує основи наукового підходу. Метод досліду сприяє розвитку самостійності, оскільки діти отримують можливість самостійно працювати з матеріалами, проводити власні експерименти та оцінювати результати своєї діяльності. Успішне виконання дослідів формує у дітей впевненість у своїх можливостях. Метод досліду забезпечує високий рівень залученості дітей у процес навчання, оскільки вони активно взаємодіють із матеріалами, беруть участь у дослідах і бачать результати своїх дій.

В експериментальній діяльності дошкільників в умовах ЗДО можна запропонувати дітям дослід із випаровуванням води, де вони спостерігатимуть, як вода змінює свій стан. Вихователь пояснює дітям, що вода при нагріванні випаровується, а при охолодженні – замерзає. Це допомагає дітям зрозуміти базові поняття про стан води, її випаровування та замерзання.

Цікавим для дітей буде дослід із магнітами. Цей дослід допомагає дітям дізнатися, які предмети притягуються до магніту. Дітям можна запропонувати випробувати різні матеріали: металеві, дерев’яні, пластикові предмети, аби вони побачили, як магніт взаємодіє лише з металевими предметами. Це сприяє розвитку спостережливості та розумінню базових фізичних принципів.

Вихователь може запропонувати дітям посадити насіння і спостерігати за його ростом. Діти самостійно доглядають за рослиною, поливають її та спостерігають за тим, як вона росте. Цей дослід допомагає зрозуміти основні

принципи догляду за рослинами, сприяє формуванню відповідальності та навичок спостереження.

Дітям можна дати фарби або харчові барвники, щоб вони спостерігали, як змішуються кольори та утворюються нові відтінки. Такий дослід стимулює креативне мислення і дає дітям розуміння базових понять у колористиці.

Метод досліду забезпечує можливість самостійного здобуття знань та формування дослідницьких навичок, сприяє розвитку спостережливості, логічного мислення та інтересу до світу. Використання методу досліду допомагає дітям вчитися на власному досвіді, а також формує в них позитивне ставлення до дослідницької діяльності та прагнення до пізнання нового.

В експериментальній діяльності дітей дошкільного віку доцільно також використання методів запитань, демонстрації, порівняння та аналізу, проєкту.

Метод запитань і відповідей передбачає активізацію пізнавальної діяльності дітей шляхом постановки запитань, що стимулюють дослідницьку діяльність [40]. Педагог ставить відкриті та проблемні питання, які заохочують дітей до роздумів і висування припущень. Наприклад: «Що буде, якщо ми додамо фарбу у воду?», «Чому на листочку з’являються краплі, коли поливаємо рослину?». Діти можуть ставити питання самостійно, а педагог спрямовує їх на формування гіпотез і проведення експерименту для знаходження відповідей.

Метод демонстрації передбачає показ педагогом різноманітних дослідів чи явищ, які викликають у дітей інтерес і бажання дослідити їх глибше. Демонстрація наочно знайомить дошкільників із новими явищами та процесами, допомагає сформувати перше уявлення про них. Наприклад, показ дослідів із водою (випаровування, замерзання) або з повітрям (як вітер рухає легкі предмети). Після демонстрації педагог може запропонувати дітям самостійно повторити дослід чи висловити припущення щодо можливих результатів інших подібних експериментів.

Метод порівняння та аналізу використовується для розвитку навичок аналізу і узагальнення отриманих результатів. Після проведення експерименту педагог пропонує дітям порівняти отримані результати, знайти подібності та

відмінності між різними явищами чи об’єктами, пояснити причини певних процесів. Наприклад, діти можуть порівняти, як різні рідини (вода, молоко, олія) змінюють колір після додавання фарби. Порівняння допомагає дітям розвивати критичне мислення та навички логічного аналізу.

Проєктний метод передбачає залучення дітей до тривалого дослідницького процесу, де вони працюють над певною темою чи проблемою впродовж декількох занять. У рамках проєкту дошкільники проводять серію експериментів, збирають інформацію, аналізують отримані дані і презентують свої результати. Наприклад, проєкт «Що росте у ґрунті?» може включати досліди з посадкою насіння, спостереження за ростом рослин і обговорення результатів. Метод проєктів сприяє систематизації знань та розвиває у дітей навички планування, колективної роботи й презентації власних висновків.

Методика розвитку пізнавальної активності в експериментальній діяльності дозволяє дошкільникам активно пізнавати навколишній світ, розвивати допитливість, самостійність, логічне мислення і навички аналізу. Використання робленої методики в практику дошкільної освіти сприяє формуванню стійкого інтересу до дослідження та забезпечує гармонійний інтелектуальний розвиток дітей.

Отже, основними методами пізнавальної активізації в експериментальній діяльності дошкільників є: проблемне навчання, спостереження, гра, дослід, запитання, демонстрація, порівняння та аналіз, проєкт. Проблемне навчання допомагає дітям формувати навички постановки запитань і пошуку відповідей на них, стимулює інтелектуальну допитливість. Метод спостереження забезпечує розвиток здатності до аналізу та узагальнення, дозволяє дітям робити висновки на основі власних спостережень. Ігровий метод у навчанні сприяє емоційному залученню дитини, надає можливість опановувати нові знання у невимушеній обставині. Метод досліду допомагає дітям самостійно досліджувати властивості предметів і явищ, формує дослідницькі навички. Метод запитань і відповідей стимулює дослідницьку діяльність. Метод демонстрації передбачає показ педагогом різноманітних дослідів чи явищ, які

викликають у дітей інтерес і бажання дослідити їх глибше. Метод порівняння допомагає дітям розвивати критичне мислення та навички логічного аналізу. Метод проєктів сприяє систематизації знань та розвиває у дітей навички планування, колективної роботи та презентації власних висновків.

Застосування цих методів у комплексі дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дітей, формує їхню готовність до навчання, забезпечує розвиток самостійності, впевненості в собі, викликає інтерес до знань, а також закладає основи для подальшого інтелектуального та особистісного розвитку дошкільників. Таким чином, запровадження розробленої методики в освітній процес забезпечує гармонійний розвиток пізнавальної активності дітей, готує їх до успішної адаптації у шкільному навчанні та сприяє формуванню позитивного ставлення до пізнавальної діяльності загалом.

2.2. Педагогічні умови організації експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти

В результаті проведеного аналізу наукових джерел ми з’ясували, що експериментальна діяльність є одним з ефективних засобів активізації пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку. Дослідження науковців доводять, що експериментування сприяє розвитку в дітей спостережливості, самостійності та творчих здібностей, забезпечує глибше усвідомлення навколишнього світу, формує основи наукового підходу до пізнання. Однак для того, щоб експериментальна діяльність була ефективною, необхідно створити відповідні педагогічні умови, які б сприяли розвитку пізнавальної активності дітей, стимулювали їх до пошуку нових знань та самостійних досліджень.

Вивчення наукових праць з досліджуваної проблеми показує, що педагогічні умови організації експериментальної діяльності охоплюють кілька важливих аспектів: наявність належного освітнього середовища, забезпечення позитивного емоційного клімату та створення умов для індивідуалізації

навчання. Всі ці фактори, на думку українських науковців, впливають на те, як діти сприймають процес експериментування, чи розвивають вони інтерес до науки, як будуть реалізовані їхні потенційні можливості в експериментальній діяльності.

У цьому розділі ми розглянемо основні педагогічні умови, що сприяють організації ефективної експериментальної діяльності.

Організація освітнього середовища є важливою педагогічною умовою для ефективного розвитку пізнавальної активності дошкільників у процесі експериментальної діяльності. Освітнє середовище, що стимулює дослідницький інтерес і забезпечує можливість активного навчання, допомагає дітям відкрити нові знання та формує навички, необхідні для подальшого навчання. Саме правильно організоване середовище сприяє тому, щоб діти могли самостійно вивчати властивості об’єктів і явищ навколишнього світу, розвивати допитливість та креативне мислення.

О. Рейпольська характеризує середовище з позицій його розвивального впливу на дитину: з погляду максимальності впливу, безпечності, варіативності, комфортності, вільності тощо. Вчена визначає розвивальне середовище як предметне, природне та соціальне, яке не гальмує природних життєвиявів дитини, сприяє їхнім реалізації, становленню, вдосконаленню [29, с. 13].

Вітчизняна вчена розглядає новий в педагогічній науці напрям міждисциплінарної наукової творчості – середовищний підхід і аналізує дослідження, в яких середовище характеризується як умова оптимізації розвитку особистості, розкриття ще не виявлених інтересів і особливостей кожної дитини.

Основні аспекти організації освітнього середовища для експериментальної діяльності включають: забезпечення різноманітного та доступного обладнання; інтерактивні та тематичні локації для експериментів; залучення інтерактивних технологій; відкрите середовище для спілкування та обміну досвідом; забезпечення можливості для творчого самовираження;

Для того, щоб діти могли вільно проводити експерименти, освітнє середовище має бути насичене доступними для них матеріалами та інструментами. Це можуть бути прості предмети: піскові та водні столики, набори для експериментів з магнітами, ваги, лупи, різноманітні природні матеріали. Важливо, щоб усі інструменти були безпечними та відповідали віковим особливостям дітей.

Освітнє середовище повинно включати тематичні локації для експериментальної діяльності, наприклад, «куточок природи», де діти можуть спостерігати за ростом рослин, або «фізичну лабораторію», де вони знайомляться з властивостями води, піску, повітря. Створення таких зон дозволяє дітям легко орієнтуватися та самостійно організовувати свою діяльність, що сприяє розвитку самостійності та відповідальності.

Використання інтерактивних дошок, відео та інших цифрових технологій в освітньому процесі допомагає дітям краще зрозуміти складні природні явища та фізичні процеси. Інтерактивні матеріали можуть бути додатковим джерелом знань і посилювати мотивацію дітей до дослідницької діяльності.

Важливим компонентом освітнього середовища є створення умов для вільного обміну думками, результатами спостережень і дослідів між дітьми. Спілкування під час експериментальної діяльності дає дітям можливість ділитися своїми ідеями та спостереженнями, що сприяє розвитку комунікативних навичок, вміння слухати інших і висловлювати свої думки.

Освітнє середовище повинно підтримувати і заохочувати творчі ініціативи дітей, дозволяти їм вільно вибирати об’єкти для дослідження та методи їхнього вивчення. Це може включати можливість створення дітьми власних мініпроєктів, проведення серії експериментів для перевірки власних гіпотез, що сприяє розвитку впевненості у власних силах та ініціативності.

Правильно організоване освітнє середовище відіграє важливу роль у формуванні пізнавальної активності дошкільників, забезпечує їм необхідні умови для активного дослідження та самостійного здобуття знань. Завдяки освітньому середовищу діти отримують можливість реалізувати свої

дослідницькі потреби, розвивати навички аналітичного мислення, комунікації та творчого підходу до вирішення завдань.

Організація освітнього середовища є ключовою умовою, яка дозволяє педагогам розвивати у дітей пізнавальну активність і формувати в них мотивацію до дослідницької діяльності. Це середовище надає дітям можливість для реалізації власного пізнавального потенціалу, забезпечує умови для гармонійного розвитку їхньої особистості, розвиває самостійність, упевненість та інтерес до знань.

Емоційно-психологічний клімат є другим важливим педагогічним чинником, що сприяє успішному розвитку пізнавальної активності дошкільників, зокрема, в умовах експериментальної діяльності. Тепле і підтримувальне середовище створює у дітей почуття безпеки, зацікавленості та комфорту, що позитивно впливає на їхню мотивацію, допитливість та бажання пізнавати світ. У такій атмосфері діти почуваються впевнено, готові брати участь у дослідженнях та відкриттях.

Основними компонентами емоційно-психологічного клімату ми вважаємо позитивне емоційне підкріплення діяльності дітей; забезпечення атмосфери довіри та підтримки; повага до індивідуальних особливостей та потреб дітей; підтримка інтересу та допитливості; забезпечення свободи дій та безпечного середовища для експериментів.

Педагог повинен активно підтримувати всі зусилля дітей, незалежно від їх успіху, що формує у дошкільників позитивне ставлення до дослідницької діяльності та допомагає подолати страх помилок. Похвала за ініціативність, допитливість, навіть за найменші успіхи, підвищує у дітей самооцінку та бажання продовжувати експериментальну діяльність.

Створення довірливих відносин між педагогом і дітьми сприяє тому, що діти не бояться висловлювати власні думки, ставити запитання та пробувати нове. Коли діти відчувають, що їхні запитання та припущення цінуються і розглядаються серйозно, це стимулює їх до активного пізнання і сприяє розвитку критичного мислення.

Педагог має враховувати унікальні риси кожної дитини, зокрема, її темп роботи, стиль навчання, емоційні реакції. Важливо, щоб кожна дитина могла відчувати себе прийнятою такою, якою вона є. Це дозволяє уникнути зайвої напруги, формує у дітей почуття комфорту, і, як результат, знижує страх перед труднощами.

Одним з основних завдань педагога є заохочення до дослідницької діяльності шляхом створення ситуацій, які стимулюють допитливість і бажання дізнатися більше. Педагог може використовувати методи, які залучають дітей до пізнавальної діяльності, наприклад, загадки, постановку проблемних запитань чи створення несподіваних ситуацій, що викликають бажання досліджувати.

Вільний доступ до різноманітних матеріалів і безпечних інструментів допомагає дітям відчувати себе самостійними учасниками навчального процесу. У такому середовищі вони можуть безперешкодно пробувати різні варіанти та не боятися помилок, що важливо для розвитку впевненості у власних силах.

Позитивний емоційно-психологічний клімат сприяє формуванню в дітей інтересу до експериментальної діяльності, створює умови для розвитку глибокої внутрішньої мотивації до пізнання. У середовищі, де дитина відчуває підтримку, розуміння та безпеку, формуються важливі якості особистості, такі як ініціативність, впевненість у собі, прагнення до самостійного розв’язання проблем.

Створення сприятливого емоційно-психологічного клімату є важливою педагогічною умовою, яка забезпечує ефективний розвиток пізнавальної активності дошкільників. Це середовище, де діти можуть без остраху ставити запитання, висловлювати та перевіряти свої ідеї, спостерігати за результатами експериментів і отримувати задоволення від дослідницької діяльності. Такі умови сприяють формуванню в дошкільників активної позиції у пізнанні навколишнього світу, допомагають розвивати дослідницькі навички та мотивують до подальших відкриттів.

Отже, організація експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти потребує створення низки педагогічних умов, які сприяють розвитку пізнавальної активності дітей. В результаті дослідження визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови організації експериментальної діяльності дітей дошкільного віку.

Першою умовою визначено забезпечення спеціально підготовленого освітнього середовища, яке включає доступ до різноманітних матеріалів, обладнання, що дозволяє дітям здійснювати дослідження в безпечних та цікавих умовах. Освітнє середовище має бути структурованим і водночас гнучким, щоб забезпечувати можливість самостійного вибору діяльності, підтримувати ініціативу та інтерес до пізнання.

Другою педагогічною умовою визначено емоційно-психологічний клімат, в якому організовується експериментальна діяльність. Підтримка з боку педагога, позитивне емоційне підкріплення, створення атмосфери довіри й безпеки сприяють розвитку впевненості у дітей, активізації їхньої пізнавальної діяльності, формуванню допитливості та зацікавленості у дослідженнях. Поряд із цим, ефективність розвитку пізнавальної активності дошкільників у процесі експериментальної діяльності підвищується за умов використання методичних підходів, що стимулюють самостійність і креативність.

Визначені педагогічні умови, спрямовані на розвиток експериментальної діяльності дошкільників, забезпечують ефективне стимулювання пізнавальної активності, формування основ дослідницької поведінки та створюють міцну основу для подальшого розвитку дітей, як активних та самостійних учасників освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв’язання проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами експериментальної діяльності. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, розв’язання поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Досліджувана проблема є предметом наукового аналізу значної кількості досліджень, більшість яких визначають поняття пізнавальної активності дітей дошкільного віку як багатогранний процес, що включає мотивацію, пізнавальну та самостійну діяльність, взаємодію з навколишнім середовищем та сприяє розвитку когнітивних і творчих здібностей особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що пізнавальна активність розглядається як комплексне явище, що включає мотиваційний, когнітивний і поведінковий аспекти, є важливим компонентом психічного розвитку дітей дошкільного віку, який сприяє формуванню навичок пізнання, самостійності, ініціативності та допитливості.

2. З’ясовано, що експериментування є важливим інструментом формування пізнавальної активності дошкільників, сприяє розвитку здатності до формулювання гіпотез, планування дій, спостереження за явищами та аналізу результатів. Діти вчаться робити висновки на основі своїх спостережень, що формує в них логічне і критичне мислення, а також допомагає зрозуміти, як взаємопов’язані об’єкти та явища навколишнього світу. Зокрема, експериментальна діяльність стимулює розвиток таких важливих особистісних якостей, як самостійність, ініціативність, терпіння та наполегливість у досягненні цілей, сприяє розвитку комунікативних навичок та здатності до співпраці. В процесі експериментальної діяльності діти отримують знання і розвивають позитивне ставлення до навчання, оскільки цей процес є цікавим, захопливим і приносить емоційне задоволення. Експериментування

дає дітям можливість пережити момент відкриття і досягнення результату, що підвищує їхню мотивацію до подальшого пізнання та самостійного дослідження світу.

3. Розроблено та теоретично обґрунтовано методику пізнавальної активізації в експериментальній діяльності дошкільників. Основними методами пізнавальної активізації в експериментальній діяльності дошкільників визначено: проблемне навчання, спостереження, гра, дослід, запитання, демонстрація, порівняння та аналіз, проєкт. Проблемне навчання допомагає дітям формувати навички постановки запитань і пошуку відповідей на них, стимулює інтелектуальну допитливість. Метод спостереження забезпечує розвиток здатності до аналізу та узагальнення, дозволяє дітям робити висновки на основі власних спостережень. Ігровий метод у навчанні сприяє емоційному залученню дитини, надає можливість опановувати нові знання у невимушених обставинах. Метод досліду допомагає дітям самостійно досліджувати властивості предметів і явищ, формує дослідницькі навички. Метод запитань і відповідей стимулює дослідницьку діяльність. Метод демонстрації передбачає показ педагогом різноманітних дослідів чи явищ, які викликають у дітей інтерес і бажання дослідити їх глибше. Метод порівняння допомагає дітям розвивати критичне мислення та навички логічного аналізу. Метод проєктів сприяє систематизації знань та розвиває у дітей навички планування, колективної роботи і презентації власних висновків.

Застосування цих методів у комплексі дозволяє активізувати пізнавальну діяльність дітей, формує їхню готовність до навчання, забезпечує розвиток самостійності, впевненості в собі, викликає інтерес до знань, а також закладає основи для подальшого інтелектуального та особистісного розвитку дошкільників. Таким чином, запровадження розробленої методики в освітній процес забезпечує гармонійний розвиток пізнавальної активності дітей, готує їх до успішної адаптації у шкільному навчанні та сприяє формуванню позитивного ставлення до пізнавальної діяльності загалом.

4. Визначено та науково обґрунтовано педагогічні умови організації

експериментальної діяльності дітей в закладі дошкільної освіти. Першою умовою визначено забезпечення спеціально підготовленого освітнього середовища, яке включає доступ до різноманітних матеріалів, обладнання, що дозволяє дітям здійснювати дослідження в безпечних та цікавих умовах. Освітнє середовище має бути структурованим і водночас гнучким, щоб забезпечувати можливість самостійного вибору діяльності, підтримувати ініціативу та інтерес до пізнання. Другою педагогічною умовою визначено емоційно-психологічний клімат, в якому організовується експериментальна діяльність. Підтримка з боку педагога, позитивне емоційне підкріплення, створення атмосфери довіри й безпеки сприяють розвитку впевненості у дітей, активізації їхньої пізнавальної діяльності, формуванню допитливості та зацікавленості у дослідженнях. Поряд із цим, ефективність розвитку пізнавальної активності дошкільників у процесі експериментальної діяльності підвищується за умов використання методичних підходів, що стимулюють самостійність і креативність. Визначені педагогічні умови, спрямовані на розвиток експериментальної діяльності дошкільників, забезпечують ефективне стимулювання пізнавальної активності, формування основ дослідницької поведінки та створюють міцну основу для подальшого розвитку дітей, як активних та самостійних учасників освітнього процесу.

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження спрямовано на ефективне розв’язання проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку засобами експериментальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya (дата звернення: 11.10.2024).

2. Бєлєнька Г. Експериментування – крок до пізнання. *Дошкільне виховання.* 2007. № 5. С. 7–10.

3. Біла І. М. Пізнавальна активність як вектор творчості. *Актуальні проблеми психології :* зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Срібна хвиля, 2013. Вип 9. С. 4–18.

4. Біла І. М. Розвиток пізнавальної діяльності дошкільників. Кам'янець Подільський : ПП Мошинський В. С., 2009. 120 с.

5. Брежнєва О. Г. Формування пізнавальної активності у старших дошкільників. *Дошкільне виховання.* 1998. № 2. С. 12–14.

6. Гонтаровська Н. Б. Освітнє середовище як фактор розвитку особистості дитини : монографія. Київ : Вид-во РВА «Дніпро-VAL», 2010. 623 с.

7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

8. Діхтяренко С. Дитяче експериментування : сучасна технологія дослідницької діяльності дітей дошкільного віку. *Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика :* матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (м. Одеса, 04 лист. 2022 року). Вип. 2. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 206 с.

9. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

10. Дьяченко О. Дошкільний вік : психологічні підстави освітньої роботи з розвитку здібностей. *Дошкільне виховання*. 2015. № 1. С. 46–50.

11. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

12. Крутій К. Л. Природничо-наукова освіта дошкільників : блоково-тематичне планування на засадах інтеґрації та методичні поради. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2017. 124 с.

13. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей : теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Її величність гра : теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : зб. статей / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. 320 с.

14. Кузьменко О. О. Особливості формування пізнавальної активності старших дошкільників на заняттях з розвитку мовлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету :* Серія «Педагогіка. Соціальна робота», 2018. № 2 (45). С. 38–42.

15. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.

16. Лисенко Н. В. Теорія і практика екологічної освіти : дошкільник-педагог : навч.-метод. посіб. для ВНЗ. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2009. 400 с.

17. Лохвицька Л. В. Формування пізнавальних інтересів дітей старшого дошкільного віку в навчально-ігровому середовищі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Національний педагогічний університет ім. М. П.Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.

18. Лякішева А., Мозоль В. Розвиток пізнавальних інтересів старших дошкільників як наукова проблема. *Педагогічний часопис Волині.* 2018. № 4 (11). С. 33–38.

19. Мазур О. Ю. Формування пізнавальної активності старших дошкільників на заняттях з розвитку мовлення. *Науковий вісник Чернівецького університету : Педагогіка та психологія*, 2020. № 946. С. 164–169.

20. Михайліченко Т. Інтеграція пошуково-дослідницької діяльності з різними видами діяльності дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2010. № 7. С. 42–50.

21. Парфілова С. Л. Мотивація навчальної діяльності : ретроспективний аналіз. *Педагогічні науки :* зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. Ч. ІІ. С. 113–120.

22. Парфілова С. Л. Мотивація як категорія дидактики. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. С. 58–65.

23. Парфілова С. Л. Навчально-пошукова діяльність молодших школярів. *Ідеї, реалії та перспективи освітніх інновацій : філософія, психологія, методика :* матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти: у 2 ч. Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. Ч. 2. С. 94–95.

24. Педагогічний словник / за ред. дійсн. чл. АПН України М. Д. Ярмаченка. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.

25. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченко. Київ : Пед. думка, 2001. 516 с.

26. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. Київ : Академвидав, 2006. 456 с.

27. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ : «Академвидав», 2006. 424 с.

28. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища шк., 1982. 295 с.

29. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації / за заг. ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 178 с.

30. Рощіна С. М. Розвивальне освітнє середовище навчального закладу як умова особистісного розвитку учнів. *Педагогічний альманах :* зб. наук. пр. / редкол. В. В. Кузьменко та ін. Херсон : РІПО, 2011. Вип. 12. Ч. 1. С. 34–38.

31. Савощенко Н. В. Роль освітнього середовища в забезпеченні активної навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку. URL : https://vseosvita.ua/library/embed/0100f0e0-fc58.docx.html (дата звернення: 11.10.2024).

32. Словник української мови. URL : http://sum.in.ua/ (дата звернення: 11.10.2024).

33. Ткачук Т. Пошуково-дослідна діяльність. *Дитячий садок.* 2010 № 2. С. 42–43.

34. Ткачук Т. Радість пізнання. *Дошкільне виховання.* 2012. № 9. С. 10–11.

35. Федорова М. А. Пізнавальна активність як складова формування моральних цінностей в учнів початкових класів. *Нові технології навчання:* наук.-метод. зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ-Вінниця. 2011. № 69. С. 116–120.

36. Цзінцю С. Пізнавальна самостійність особистості : сутність, основні характеристики, структура. *Професійна освіта : методологія, теорія та технології*. 2017. № 5. С. 246–257.

37. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

38. Шаповал Н. І. Формування пізнавальної активності старших дошкільників на заняттях з розвитку мовлення. *Педагогічний процес : теорія і практика.* 2019. № 3–4. С. 5–8.

39. Шапран Ю. П. Типологія освітнього середовища в умовах компетентнісно-зорієнтованої педагогічної освіти. *Педагогічна освіта : теорія і практика. Серія: Психологія. Педагогіка*. 2015. № 23. С. 4–11.

40. Швайко Л. Л. Експериментальна діяльність у ДНЗ. Харків : «Основа», 2009. 192 с.

41. Шкуратівська Н. В. Формування пізнавальної активності старших дошкільників у процесі розвитку мовлення. *Науковий вісник Мелітопольського*

державного педагогічного університету ім. Богдана Хмельницького. 2019. № 3 (22). С. 98–105.

42. Шумей Т. І. Маленькі дослідники. *Палітра педагога*. 2008. № 5. С. 15–18.

43. Ярошенко Л. В. Розвиток пізнавальної активності у дошкільників на заняттях з розвитку мовлення. *Методист.* 2017. № 3. С. 24–31.

44. Deci E. L., Ryan R. M. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being. *American Psychologist.* 2000. № 55(1). P. 68–78.

45. Erikson E. H. Childhood and Society. New York : W. W. Norton Company. 1950. 468 p.

46. Piaget J. The Psychology of Intelligence. New York : Routledge. 1950. 182 p.

47. Piaget J. The Origins of Intelligence in Children. New York : International Universities Press. 1952. 425 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Метод проблемного навчання в експериментальній діяльності дітей старшого дошкільного віку

Етап	Зміст	Приклад
Створення проблемної ситуації	Педагог починає з формулювання питання або демонстрації явища, яке викликає цікавість та стимулює дитину шукати пояснення	Показавши дітям, як шматочок паперу тримається на поверхні води, педагог може запитати: «Чому папір плаває, а камінчик тоне?». Це породжує проблему, яку діти повинні вирішити, провівши серію дослідів
Формулювання гіпотез	Після формулювання питання діти заохочуються висувати припущення (гіпотези), які можуть пояснити явище	Діти можуть припустити, що об’єкти з різних матеріалів поводяться по-різному на воді. Педагог підтримує дітей у висловлюванні своїх думок та спонукає їх обґрунтовувати припущення
Проведення експерименту	Діти отримують можливість перевірити свої гіпотези шляхом експериментів	Діти можуть спробувати занурювати різні предмети у воду та спостерігати, що відбувається. Це дозволяє їм безпосередньо побачити результати і зробити висновки. Діти можуть спостерігати та аналізувати свої дії, вчитися робити висновки на основі власних спостережень
Аналіз та узагальнення результатів	Після експерименту педагог допомагає дітям обговорити та проаналізувати результати	Діти висловлюють свої спостереження, пояснюють, що відбулося, і зіставляють їх зі своїми початковими припущеннями. Такий підхід розвиває у дітей навички

Продовження таблиці 2.1

		порівняння, аналізу та формування причинно-наслідкових зв’язків
Підбивання підсумків та застосування знань	Педагог підсумовує проведений експеримент, підкреслює найважливіші висновки та обговорює, як ці знання можна застосувати в повсякденному житті або в наступних дослідженнях	Це дає можливість дітям побачити практичну цінність отриманих знань і викликає інтерес до наступних досліджень

Додаток Б

Таблиця Б.2

Метод спостереження в експериментальній діяльності дітей старшого дошкільного віку

Етап	Зміст	Приклад
Підготовка до спостереження	Вихователь обирає об’єкт спостереження і допомагає дітям налаштуватися на уважне дослідження. Це може включати пояснення основних моментів або запитання для стимуляції інтересу	Перед спостереженням за хмарним небом педагог може запитати: «Яка погода сьогодні і чи можуть хмари змінюватися?»
Проведення спостереження	Діти спостерігають за об’єктом або явищем у природному середовищі, виявляючи його властивості та зміни.	Діти можуть стежити за проростанням насіння в горщику. Вони можуть щодня оглядати рослину, відмічати, які зміни відбуваються, і таким чином вивчати процес росту
Фіксація результатів спостереження	Після спостереження діти описують свої враження, обговорюють, що вони помітили, і фіксують результати	Діти можуть малювати побачене або розповідати, що змінилося з рослиною за певний період
Аналіз спостережень та обговорення результатів	Вихователь допомагає дітям систематизувати та проаналізувати результати спостережень	Діти обговорюють, що вони побачили, порівнюють спостереження, роблять висновки і визначають нові питання, які могли виникнути під час спостереження
Підбивання підсумків та застосування знань	На завершення вихователь підбиває підсумки та допомагає дітям зрозуміти значення проведеного спостереження	Після спостереження за рослинами педагог пояснює дітям, чому рослинам потрібна вода і світло для росту

Додаток В

Таблиця Б.3

Ігровий метод в експериментальній діяльності дітей старшого дошкільного віку

Етап	Зміст	Приклад
Підготовка та постановка ігрової ситуації	Вихователь готує матеріали для проведення гри і формулює завдання, використовуючи цікаву історію або сюжет	Це допомагає зацікавити дітей і мотивувати їх до участі
Ігрова діяльність та проведення експериментів	Діти в ігровій формі проводять експериментальні дії, намагаючись досягти поставленої мети.	У грі «Метеорологи» діти можуть вимірювати температуру або спостерігати за вітром, роблячи прості висновки
Обговорення результатів та рефлексія	Після гри вихователь разом із дітьми обговорює результати	Діти узагальнюють отримані знання, порівнюють їх із власними спостереженнями та закріплюють нові навички
Підбивання підсумків та використання знань у практичній діяльності	На завершальному етапі вихователь допомагає дітям застосувати отримані знання в інших ігрових або життєвих ситуаціях	Стимулює дітей до самостійного використання експериментальних навичок